

Розділ 3

Аналіз формування промислового потенціалу України

3.1. Сучасний стан і перспективи розвитку промисловості України

Аксіоматично, що промисловість є одним із найважливіших структурних елементів національної економіки і має одне з ключових значень у забезпеченні економічної та політичної безпеки країни, її економічної незалежності, підвищенні добробуту населення. Вона є провідною галуззю економіки України, оскільки забезпечує всі галузі економіки знаряддями праці, сировиною і матеріалами, служить найбільш активним чинником науково-технічного прогресу і розширеного відтворення в цілому. Серед інших галузей народного господарства промисловість виділяється комплексотворювальними функціями. Від того, як працює промисловість, багато в чому залежить функціонування всієї економіки. Тому темпи зростання, рівень розвитку і структура промисловості є найважливішими показниками не тільки кількісної, а й якісної характеристики економіки, а також життєвого рівня населення [32, с. 107].

Кризовий стан економіки країни протягом 1990-1999 рр., колапс зростання основних макроекономічних показників, що завершився лише в 2000 р., безліч прорахунків у проведенні соціально-економічних реформ були зумовлені, переважно, відсутністю чітко осмисленої стратегії переходу від адміністративної до ринкової системи господарювання на державному рівні. Погіршення економічної ситуації в країні суттєво вплинуло не лише на обсяги промислового виробництва, але й на його ефективність. Так, у 1995 р. частка збиткових підприємств становила 14 % від загальної кількості, а в 1998 р. – більше 20 %. Найбільш швидкими темпами відбувся спад виробництва в таких галузях промисловості, як паливна (у 1995 р. обсяг її виробництва складав 44 % до 1990 р.), металургійна (41 %), хімічна та нафтохімічна (41 %), машинобудування (50 %), промисловість будівельних матеріалів (38 %) [154, с. 43].

На сучасному етапі розвитку українська економіка, орієнтована на ринкову систему економічних відносин, характеризується особливим типом економічної системи, критерієм якої є виживання в умовах нестабільності.

Реформування економіки України та орієнтація вітчизняних суб'єктів господарювання на ефективне функціонування за нових умов вимагають кардинального перегляду основ управління господарським механізмом, а також всеохоплюючої структурної трансформації як національної економіки в цілому, так і зміни структури економіки окремих галузей, регіонів та підприємств.

Найбільш структурно розбалансованим, а, отже, і пріоритетним для найінтенсивніших структурних перетворень, виявилось промислове виробництво України. Роль промисловості у формуванні ВВП та валової доданої вартості залишається вагомим чинником для розвинутих постіндустріальних країн, так і для постсоціалістичних держав. Так, частка промислового виробництва у ВВП держав з ринковим механізмом господарювання становить від 17,8 % (Данія) до 41,4 % (Японія). Питома вага промисловості у створенні валової доданої вартості галузей економіки складає від 20,0 % (США) до 38,0 % (Китай), а чисельність працівників, зайнятих в секторі промислового виробництва, становить близько третини зайнятого економічною діяльністю населення. В постсоціалістичних країнах промисловість формує від 26,8 % ВВП (Угорщина) до 53,9 % (Румунія), а

частка доданої вартості, створеної промисловим виробництвом досягає 31,0 % (Росія) [221, с. 208].

Таким чином, сфокусована увага дослідників на управлінні промисловим розвитком країн пояснюється питомою вагою доданої вартості, що створюється промисловістю як одним із динамічних і базових секторів економіки (1/3 ВВП); важливістю сфери матеріального виробництва як визначального фактора комплексформування, завдяки ефективному функціонуванню якого забезпечується задоволення потреб населення в товарах довгострокового використання, підтримання рівня їх добробуту, можливість вирішення низки соціально-економічних проблем, сталий розвиток усіх ланок господарства країни та вихід на міжнародні ринки з конкурентоспроможною продукцією.

Промислові підприємства є основними системоутворюючими елементами багатьох життєво важливих сфер держави, зокрема, таких: в економічній – базис утворення вартості; бюджетній – джерела наповнення; науковій та освітній – рушії розвитку, споживачі та джерела знань; соціальній – місця реалізації людських можливостей та забезпечення засобами існування; податковій – джерела надходжень; у фінансовій – мультиплікатори грошей. Вагомий внесок промислового комплексу в економіку, що сприяє поступовому наближенню якості життя в Україні до рівня технологічно розвинутих країн, визначає його провідну роль і місце в забезпеченні найважливіших стратегічних інтересів держави [229, с. 92].

Промисловість в Україні має розгалужену соціально-економічну, організаційну, технологічну, територіальну структури, завдяки чому її можна віднести до числа складних систем. Вона інтегрує досягнення науково-технологічного прогресу (НТП), виступаючи локомотивом трансформаційних перетворень на макро- та регіональному рівнях і є показником економічного потенціалу країни.

Станом на 2008 р. налічувалося 54,5 тис. промислових підприємств, з них 37,6 тис. малих, на яких працює 3 530,8 тис. осіб, або п'ята частина всього зайнятого населення, і виробляється продукції та послуг для більше, ніж 70 підгалузей промисловості. Промислове виробництво країни забезпечує більш як третину загального обсягу валового внутрішнього продукту, майже 50 % товарів і послуг, а також 80 % експортної продукції. Позитивна динаміка розвитку промисловості відбувається з середини 1999 р. (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Основні показники розвитку промисловості України*

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Обсяг реалізованої продукції промисловості (у фактичних цінах), млрд грн	182,7	210,8	229,6	289,1	400,8	468,6	551,7	717,1	916,6
Основні засоби промисловості (у фактичних цінах на кінець року), млрд грн	285,3	311,1	339,3	362,6	420,1	456,7	525,2	660,4	823,8
Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, %	4,8	3,7	2,6	3,3	4,7	5,5	5,8	5,8	5,0
Частка збиткових підприємств, %	42	41	42	40	38	37	35	33	39
Середньорічна кількість найманих працівників у промисловості, тис.	4 461,8	4 267,2	4 063,5	3 943,6	3 941,2	3 913,3	3 851,9	3 690,0	3 530,8
Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників у промисловості, грн	291,16	375,16	455,85	553,59	697,42	912,83	1 144,59	1 481,96	1 933,92

*Джерело: складено за даними [375].

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

Темпи росту, рівень розвитку і структура промисловості – важливі показники не тільки кількісної, але і якісної характеристики народного господарства та життєвого рівня населення.

На сьогодні промислове виробництво дає майже 30 % (29,2 %) загального обсягу ВДВ, 48,6 % товарів і послуг. Промислові товари становлять близько 90 % роздрібного товарообороту, задовольняючи різноманітні потреби населення.

Промисловість є основою інтеграції економіки України у світову, виробляючи 91,2 % експортної продукції, а її експортно-імпортний оборот дорівнює майже 80 % ВВП. Завдяки промисловості держава отримує 2/3 валютних надходжень від загального експорту товарів і послуг [359, с. 134].

Позитивна динаміка розвитку промисловості відбувається з середини 1999 року. За 2000-2007 роки збільшився обсяг виробництва майже на 86 %. Інерція негативних процесів, пов'язаних з поширенням світової фінансової кризи у світі, проявилася в Україні в повній мірі у 2008 році. Зниження обсягів промислової продукції почалося після погіршення ряду економічних показників та виявлення фінансових проблем ряду провідних комерційних банків країни (порівняно з відповідним періодом 2007 року у вересні на 4,6 %, у жовтні на 19,8 %, у листопаді на 28,6 % та у грудні на 26,6 %).

За підсумками 2008 р. отримано спад виробництва проти попереднього на 3,1 % (рис. 3.1). Найбільше падіння спостерігалось на підприємствах гірничо-металургійного комплексу (на 39-45 %), хімічної промисловості на 32,5 %, машинобудування – 29,2 %. Не досягнуто рівня виробництва 2007 р. у добуванні неенергетичних корисних копалин, в легкій промисловості, виробництві коксу та продуктів нафтоперероблення, виробництві та розподіленні електроенергії.

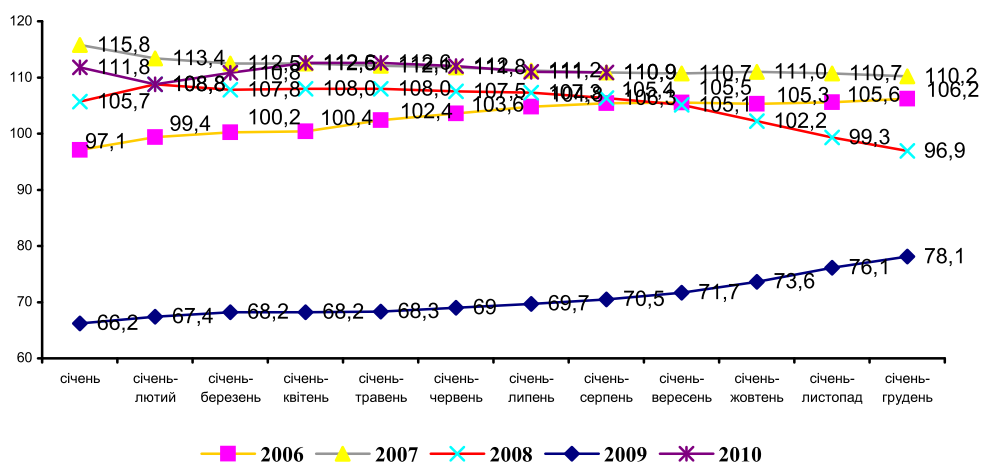

Рис. 3.1. Темпи росту промислового виробництва, %

Початок 2009 року характеризувався продовженням рецесійних процесів у вітчизняному промисловому комплексі. В той же час, у лютому відбулося покращення показників (як у розрізі основних видів діяльності, так і у промисловості в цілому). Так, у лютому 2009 р. до лютого 2008 р. відбулося призупинення падіння обсягів виробництва («мінус» 31,6 % порівняно з «мінус» 34,1 % у січні до січня 2008 року), а до січня обсяги промислового виробництва зросли на 5,4 % (порівняно з падінням на 16,1 % у січні до грудня 2008 року). Зростання виробництва у лютому 2009 р до січня 2010 р. продемонстрували всі основні види промислової діяльності, окрім виробництва коксу, продуктів нафтоперероблення («мінус» 17 %) та виробництва електроенергії, газу та води («мінус» 14,4 %). Суттєво наростили обсяги виробництва деревообробна

промисловість (28,8 %), хімічна та нафтохімічна промисловість (27,8 %), целюлозно-паперове виробництво (25,2%), виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції (22,9 %), машинобудування (21,8 %), металургійне виробництво (12,3 %). Падіння у виробництві електроенергії, газу та води на фоні зростання виробництва у переробній та добувній галузях промисловості пов'язано зі зменшенням споживання, зокрема, електроенергії населенням та підприємствами ЖКГ у зв'язку із сприятливими погодними умовами у лютому 2009 р. місяці та переходу до режиму економії. При цьому щоденні фізичні обсяги виробництва електроенергії у лютому були аналогічними січневим показникам (за січень вироблено – 16,5 млрд кВт, за лютий – 14,8 млрд кВт електроенергії із розрахунку в середньому 0,53 млрд кВт на добу).

Корегування показників у лютому 2009 р., насамперед, пов'язано із відновленням роботи промислового комплексу після вирішення питання щодо газопостачання з РФ.

У цілому, менші обсяги виробництва у промисловості у перші два місяці проти аналогічних періодів попередніх років спричинені дією таких негативних факторів:

по-перше, втрата зовнішніх ринків збуту та, як наслідок, неможливість отримання прибутків, відсутність обігових коштів для розвитку виробництва тощо.

по-друге, зменшення попиту на внутрішньому ринку, пов'язане зі зниженням купівельної спроможності вітчизняних споживачів.

по-третє, скорочення обсягів фінансування майже з усіх джерел (обмеження кредитування, встановлення більш жорстких умов отримання кредитів, підвищення відсоткових ставок на кредити внаслідок погіршення ліквідності банківських установ) призвело до різкого звуження внутрішнього ринку, що, передусім, негативно позначилося на розвитку видів економічної діяльності, орієнтованих переважно на внутрішній ринок (будівництво, машинобудування, харчова промисловість) та, відповідно, зменшило попит суміжних галузей.

по-четверте, вплив капіталу, зниження можливості рефінансування корпоративних зовнішніх боргів, зростання недовіри до банківської системи.

по-п'яте, курсова нестабільність. Суттєва девальвація гривні призвела до зростання собівартості виробництва, яке використовує в проміжному споживанні матеріальні ресурси іноземного походження.

Крім того, фінансові плани та цінова політика підприємств розроблялися, виходячи із співвідношення гривні до долара США на рівні близько 5 грн. В результаті девальвації гривні суттєво зросло обслуговування валютних кредитів підприємств, що обмежило їх фінансові можливості і виступило додатковим стримуючим чинником розвитку.

Доволі відчутною для промислового комплексу України є також нестабільність національної банківської системи. Масовий відтік депозитів, який розпочався ще у IV кварталі 2008 року та продовжився у 2009 році (обсяги вкладень у банках лише в національній валюті, починаючи з вересня 2008 р. до лютого 2009 р. включно, зменшилися на 55,4 млрд грн) поряд з необхідністю погашення зовнішніх боргів, поставила банки у досить складне становище. Збільшення з боку НБУ обсягів рефінансування банків не спричинило достатнього зростання обсягів кредитування, а, навпаки, призвело до ускладнення ситуації на валютному ринку. З іншого боку – зниження платоспроможності підприємств призвело не тільки до зниження обсягів кредитування, але й до підвищення вартості кредитних ресурсів. Вартість кредитів у національній валюті зросла з 16,8 % у вересні до 27,9 % у лютому 2009 року.

Поглиблення світової фінансової кризи спричинило згорання виробництв у багатьох країнах через суттєве падіння попиту. Українські базові бюджетоутворюючі галузі є досить інтегрованими у світовий ринок, і тому високозалежними через свою експортоорієнтованість від ситуації на зовнішніх ринках. Як наслідок, усі світові тенденції знаходять своє відображення на динаміці внутрішнього виробництва [365, с. 66].

Таким чином, найбільше падіння виробництва демонструють експортоорієнтовані галузі промисловості.

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

Нагадаємо, обсяг промислового виробництва в Україні в 2009 р. скоротився на 21,9 % (рис. 3.1).

У добувній промисловості за підсумками 2009 р. індекс виробництва становив 89,3 % у т. ч. на підприємствах з видобування металевих руд – 88,2 %, вугілля і торфу 92,4 %, вуглеводнів – 97,4 %.

У переробній промисловості за 2009 р. індекс виробництва продукції становив 73,4 %.

На підприємствах із виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів темп росту продукції становив 93,9 %, у т. ч. у кондитерській, молочній, м'ясній та тютюновій промисловості – відповідно 97,7 %, 90,8 %, 87,8 % та 87,4 %, з виробництва напоїв – 92,6 %, хліба і хлібобулочних виробів – 90,7 %, у переробленні та консервуванні овочів та фруктів – 83,3 %. Порівняно з 2008 р. одержано приріст продукції у виробництві олії та жирів – 30,0 %, готових кормів для тварин – 10,6 %, виноградних вин – 5,2 %.

У легкій промисловості порівняно з 2008 р. індекс продукції у 2009 р. становив 74,1 %, у т. ч. на підприємствах текстильного виробництва 72,6%, з виробництва одягу, хутра та виробів з хутра – 71,4 %, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – 84,0 %.

В обробленні деревини та виробництві виробів з деревини у 2009 р. індекс промислової продукції становив 75,1 %. На підприємствах із виробництва паперової маси, паперу, картону та виробів із них порівняно з 2008 р. темпи росту продукції становили 90,9 %, поліграфічної діяльності – 71,7 %.

На підприємствах із виробництва продуктів нафтоперероблення у IV кварталі 2009 р. порівняно з IV кварталом 2008 р. випуск продукції збільшився на 15,3 %, за підсумками 2009 р. на 1,3 %. У виробництві коксу порівняно з IV кварталом 2008 р. отримано приріст 38,2 %, в цілому за 2009 р. спостерігалось падіння обсягів проти попереднього року на 10,8 %. Порівняно з 2008 р. обсяги первинної переробки нафти зросли на 4,9 % і становили 10,8 млн т.

У хімічній та нафтохімічній промисловості за підсумками 2009 р. індекс продукції становив 76,8 %, у т. ч. на підприємствах з виробництва основної хімічної продукції – 67,9 %, лаків та фарб – 78,8 %, гумових та пластмасових виробів – відповідно 64,7 % та 79,5 %. Перевищено обсяги попереднього року у фармацевтичному виробництві на 0,7 % та виробництві мила та миючих засобів для чищення та полірування, парфюмерних та косметичних засобів на 0,8 %.

У виробництві іншої неметалевої мінеральної продукції порівняно з 2008 р. індекс продукції становив 61,6 %, у т. ч. на підприємстві по випуску виробів з бетону, гіпсу та цементу 50,1 %, цементу, вапна та гіпсових сумішей – 68,2 %, скла та виробів зі скла 69,0 %, цегли, черепиці та інших будівельних виробів з випаленої глини – 49,6 %.

У металургійному виробництві в останньому кварталі 2009 року порівняно з відповідним кварталом попереднього року індекс продукції становив 134,6 %, за підсумком 2009 р. – 74,9 %, у виробництві готових металевих виробів – відповідно 92,9 % і 61,5 %.

На підприємствах машинобудування у 2009 р. порівняно з попереднім роком індекс виробництва продукції становив 54,9 %, у т. ч. на підприємствах зв'язку – 76,2 %, електричних машин та устаткування – 75,8 %, побутових приладів 69,6 %, контрольно-вимірювальних приладів – 52,8 %, машин та устаткування для добувної промисловості й будівництва, для сільського і лісового господарства, для металургії – відповідно 52,1 %, 55,1 %, 48,7 %, залізничного рухомого складу – 47,7 %, автомобільного транспорту – 19,1 %.

На підприємствах із виробництва та розподілення електроенергії обсяги виробництва продукції проти 2008 р. зменшилися на 11,1 %. На теплових і атомних електростанціях виробництво електроенергії скоротилось відповідно на 12,3 млрд кВт/год. і 6,9 млрд кВт/год., на гідроелектростанціях зросло на 0,4 млрд кВт/год.

Тенденції 2010 р. свідчать про збільшення показників за всіма основними видами промислової продукції. Так, у липні 2010 р. випуск промислової продукції збільшився

Пельтек Л. В.

як до попереднього місяця на 2,9 %, так і до липня 2009 р. на 6,4 %. За підсумками 7 місяців 2010 р. приріст промислового виробництва становив 11,1 %. Порівнюючи січень-липень 2009 р. з січнем-липнем 2008 р. фіксується падіння на 30,3 %.

Недостатня розробленість, а подекуди відсутність механізмів структурної адаптації промисловості до ринкових умов стримує процес виходу економіки з кризового стану. Як показали дослідження та аналіз економічної практики, сучасна промислова політика є такою, що не протистоїть збільшенню питомої ваги енергетики, паливної та металургійної промисловості в загальному обсязі промислового виробництва зі зменшенням легкої, харчової промисловості та машинобудування.

Якщо в структурі промислового виробництва України в 1990 р. найбільшу частку займало машинобудування (30,7 %), харчова (18,6 %), металургія та оброблення металу (11,0 %), легка промисловість (10,8 %), то у 2010 р. завдяки негативним тенденціям, що відбулися, частка машинобудування знизилася до 10,6 %, харчової промисловості до 16,5 %, легкої промисловості до 0,7 %. При цьому збільшилися частки сировинних галузей – металургії та оброблення металу до 21,7 %, електроенергетики до 18,1 %. Також частка добувної промисловості збільшилася за цей період з 5,7 % до 11,3 % (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Структура промислового виробництва в Україні, % *

Підгалузі промисловості	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2005	2006	2007	2008	2009	Липень 2010
Вся промисловість	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Електроенергетика	3,2	3,6	6,4	9,4	11,5	11,0	12,7	12,6	14,7	16,2	12,2	15,9	18,3	18,2	14,5	19,0	18,1
Добувна промисловість	5,7	3,8	14,3	8,5	11,2	13,2	12,1	11,1	11,5	11,2	10,1	8,3	8,2	7,9	9,9	9,3	11,3
Металургія та оброблення металу	11,0	9,9	22,7	16,8	19,9	21,8	21,9	22,7	23,1	23,8	27,4	22,1	21,9	22,0	24,3	19,5	21,7
Хімічна і нафтохімічна промисловість	6,0	5,9	6,7	6,0	6,9	7,4	7,6	6,6	6,5	5,4	5,8	6,4	6,4	6,1	6,4	6,4	6,2
Машинобудування	30,7	26,4	18,6	19,8	17,0	16,1	14,7	15,8	15,5	14,1	13,2	12,7	12,5	13,7	14,1	11,1	10,6
Легка промисловість	10,8	12,3	6,7	6,1	4,3	2,8	2,1	1,8	1,5	1,6	1,6	1,1	1,1	1,0	0,8	0,9	0,7
Харчова промисловість	18,6	24,4	13,6	19,7	17,1	15,1	16,1	16,9	15,0	15,1	17,4	16,3	15,5	15,3	14,2	18,7	16,5
Інші	14,0	13,7	11,0	13,7	16,1	12,6	12,8	12,5	12,2	12,6	12,3	7,8	16,1	15,8	15,8	15,1	14,9

* Джерело: складено за даними [375].

У загальній системі економічних реформ простежується три етапи, які наочно відображають реформи у промисловому секторі.

У період з 1991-1994 рр. відбувався пошук моделей ринкової трансформації економіки, а відповідно і промислового комплексу. Він проходив шляхом спроб і помилок через прискорену лібералізацію економічних відносин як всередині країни, так і в стосунках із зовнішнім ринком, без достатньої оцінки внутрішніх умов і особливостей національної економіки, що призвело до втрати керування економічними процесами, інфляції та обвального спаду виробництва.

Протягом цього періоду обсяг промислового виробництва за розрахунками валового випуску (ВВ) скоротився на 51,1 %, валової доданої вартості (ВДВ) – 52,4 %. Надзвичайно руйнівного впливу додав вибух гіперінфляції у 1992-1993 рр., коли споживчі ціни зросли відповідно на 21 і 102,6 рази, а оптові ціни виробників промислової продукції – на 42,3 і 97,7 рази. Середньорічна кількість працівників, зайнятих у промисловості, скоротилася на 1,5 млн, тобто більше як на 20 %, що значно

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

погіршило соціальні умови життя через зростання безробіття і скорочення доходів населення. Особливо негативно у цей період позначилися зміни галузевої структури промислового виробництва. Частка енергосировинних галузей, що виробляють переважно продукцію проміжного споживання, зросла з 33,2 % у 1990 р. до 56,5 % у 1994 р., тоді як галузі з виробництва продукції кінцевого споживання зазнали відчутних втрат – частка продукції машинобудування скоротилася на 1,8 рази (з 30,5 до 17 %), легкої промисловості – на 2,5 рази (з 10,8 до 4,4 %). Навіть харчова промисловість, що традиційно займає досить високе місце в структурі промислового виробництва, зменшила свою частку з 18,6 до 17,1 % (табл. 3.2).

У наведеній структурі вже можна виявити деякі стійкі тенденції, що дають змогу прогнозувати трансформацію організаційно-функціональної структури промисловості України на найближчу перспективу. Серед цих тенденцій:

- об'єктивне зниження частки сировинних галузей у ВВП, у загальній чисельності зайнятих у народному господарстві;
- стабілізація частки вторинного сектора, обробної промисловості та її ядра – машинобудування. Ця стабілізація виявиться й у визначенні якихось нижніх меж, нижче яких питома вага даного сектора не повинна опускатися, щоб не втратити економічну національну безпеку, оптимальну пропорційну структуру, що гарантує ефективність всієї економіки. Для машинобудування, наприклад, такою межею є 15 % питомої ваги її продукції у промисловості;
- постійне, переважне порівняно з іншими секторами зростання маси використовуваних технологічних нововведень у вторинному секторі.

Наведені тенденції зумовили уважне і критичне ставлення державних органів управління економікою до пошуку можливостей використання реальних ринкових регуляторів. Зазначене, у свою чергу, зумовило ініціювання процесів розроблення превентивних заходів шокуючого прояву «невидимої руки» ринку.

З 1995 до 1998 рр. можна вважати періодом осмислення попереднього досвіду, переходу до активної протидії кризовим явищам, стримування спаду виробництва і започаткування фінансової стабілізації та здійснення більш послідовних і виважених кроків щодо ринкової адаптації промислових підприємств.

Обсяг промислового виробництва за цей період хоча і скорочувався, але значно повільніше – за валовим випуском всього на 6,4 %, валовою доданою вартістю – на 22,9 %. Майже припинилася паливно-сировинна деградація галузевої структури промисловості (табл. 3.2) Зменшилась інфляція, майже втричі уповільнилися темпи зростання цін, зокрема, індекси зростання цін виробників промислової продукції скоротилися з 2,72 рази у 1995 р. до 1,17 у 1996 р., 1,05 у 1997 р. та 1,35 рази у 1998 р. Чисельність працюючих хоча і продовжувала скорочуватися (за 1995-1998 рр. на 24,7 %), але це вже відбувалося не стільки через загальне падіння промислового виробництва, скільки внаслідок упорядкування організаційної структури виробництва, здійснення бізнесових проектів щодо підвищення ефективності праці та проведення соціальних заходів із пенсійної реформи і перерозподілу в працевлаштуванні громадян за сферами економічної діяльності.

Проте в цей період ще досить напруженими були фінансові умови роботи промислових підприємств. Монетарна схема фінансового регулювання разом із стримуванням інфляції призвела до пригнічення інвестиційних і відтворювальних процесів у секторі реальної економіки. Нестача обігових коштів підштовхнула підприємства до використання псевдоринкових форм розрахунків – бартеру, давальницької сировини, взаємозаліку боргів, «тонізації» економічних відносин, що ще більше обмежувало фінансові можливості суб'єктів господарювання. Особливо загрозового характеру набула бартеризація розрахунків. У 1998 р. за бартером було реалізовано 45,5 % промислової продукції, через що за оцінкою фахівців, промислові підприємства втратили 32 млрд грн доходу. Недоотримано у грошовому еквіваленті більше як 1,9 млрд грн амортизаційних відрахувань і 0,6 млрд грн податків.

Пельтек Л. В.

Але, незважаючи на деякі прорахунки, в цілому як в економіці, так і в промисловості України, у цей період було створено умови для припинення обвальної кризи і переходу до стадії стагнації з наступним зростанням виробництва.

Період з 1998 до 2008 рр. позначився активізацією державних зусиль щодо відродження промислового потенціалу. Цьому сприяла, зокрема, ухвала низки програмних документів із визначенням основних засад стратегії промислового розвитку на середньострокову перспективу.

Промислова політика набуває більш системного змісту у формуванні ринкових відносин і створенні ринкового середовища – впроваджуються ефективні організаційні форми господарювання, здійснюються заходи з реструктуризації, санації і банкрутства збиткових підприємств, суттєво активізується інвестиційна діяльність.

Усе це сприяло прискоренню темпів нарощування обсягів промислової продукції, розвитку внутрішнього ринку промислової продукції, зростанню експортних можливостей галузі. Знаковим явищем цього етапу можна вважати вихід промислового потенціалу за обсягом виробництва промислової продукції практично на рівень 1990 р. Динаміку процесу можна простежити за даними табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Темпи змін обсягів випуску виробництва промислової продукції в Україні***

Основні макропоказники промислового виробництва	1991	1994	1995	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Валовий випуск промислового виробництва*	-5,0	-28,2	-12,0	-1,5	4,0	12,9	14,2	7,0	15,8	12,5	3,1	6,2	10,4	-3,1	-21,9
Валовий випуск промислового виробництва **	95,2	59,6	52,4	49,1	51,1	57,8	66,0	70,6	81,9	92,0	94,0	106,2	111,1	107,7	94,3

* у відсотках до попереднього року

** у відсотках до 1990 року

*** складено за даними [375].

Однак отримані результати ще не можуть сьогодні служити надійним свідченням зламу ситуації, що склалася в промисловому комплексі. Скоріше це говорить про глибину кризових явищ, що вразили українську промисловість, на тлі яких будь-які зміни в кращу сторону виглядають як істотні позитивні результати.

Головною характеристикою розвитку української економіки у 2009 р. став перехід від фази економічної кризи до фази депресії. Перші ознаки одужання світової економіки, зростання цін на металопродукцію і сировинні ресурси сприяли збільшенню вартісних обсягів товарного експорту України, який став головним рушієм позитивної економічної динаміки в промисловості в I кварталі 2010 року. Найбільшого приросту промислового виробництва досягнуто в експортоорієнтованих галузях переробної промисловості: хімічній та нафтохімічній промисловості, металургії, машинобудуванні.

Між тим, надзвичайно повільна динаміка відновлення споживчого попиту через повільне зростання номінальних доходів населення, а також відсутність прийнятних програм споживчого кредитування, продовжує стримувати зростання виробництва у галузях, орієнтованих на його задоволення: харчовій та легкій промисловості. Затяжний спад у будівництві, який продовжився і в січні-липні 2010 р., обумовив негативну динаміку у виробництві неметалевої мінеральної продукції (будматеріалів). Ця галузь була єдиною, у якій у 2010 р. зафіксовано скорочення обсягів реалізації.

**Розвиток регіональної промислової політики держави:
теорія, методологія, механізми**

Таблиця 3.4

**Індекси обсягу продукції промисловості за видами діяльності,
у % до попереднього року***

Види діяльності	Роки										
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	1 пів. 2010
Промисловість	113	114	107	116	113	103	106	108	95	78	111
Добувна промисловість	106	103	102	106	104	104	106	103	96	89	105
Переробна промисловість	117	117	109	118	115	103	106	110	94	74	113
у тому числі:											
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	123	118	108	120	112	114	110	108	98	94	101
легка промисловість	136	114	100	104	114	100	98	97	89	74	106
обробка деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	156	128	123	124	126	120	114	112	98	75	112
целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	132	118	108	126	126	113	110	112	100	81	102
виробництво коксу, продуктів нафтопереробки	92	154	125	109	103	87	88	102	87	97	102
хімічна та нафтохімічна промисловість	109	111	106	117	114	110	103	108	91	77	121
виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	108	111	105	118	119	114	113	112	97	62	105
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	121	105	104	114	112	99	109	107	88	73	120
машинобудування	115	119	111	136	128	107	112	119	100	55	131
Виробництво та розподіл електроенергії	98	103	101	105	99	103	107	102	98	89	111

*Джерело: складено за даними [375].

Динаміка внутрішньої торгівлі засвідчує тривання економічної депресії. Обороти роздрібною торгівлі за січень-березень 2010 р. порівняно з відповідним періодом 2009 р. зменшилися на 2,6 %. Фізичний обсяг оптового товарообороту збільшився лише на 2,1 %.

Відсутність цілеспрямованих структурних реформ в докризовий період і зосередження антикризової політики лише на вирішенні «пожежних» проблем не створили умов для якісних структурних зрушень. Тому спонтанне післякризове відновлення економіки може відбуватися лише на підґрунті відновлення колишньої моделі економіки, орієнтованої на експорт низькотехнологічних і сировинних ресурсів та «проїдання» отриманого доходу через значний рівень низькоефективних соціальних видатків. Проте вже в середньостроковому періоді здатність України конкурувати з оновленими кризою зростаючими економіками видається вельми проблематичною, відтак ефект подібного пожвавлення може швидко зійти нанівець.

Дієвість чинників економічного пожвавлення та ефективність використання їх стимулюючого потенціалу безпосереднім чином залежать від спроможності національної економічної системи трансформувати їх у сприятливі умови для діяльності суб'єктів господарювання. Між тим, майже рік знаходження економіки України у фазі депресії сформував «пастки», які стають на заваді відновленню стійкого економічного зростання. Звуження економічної політики до заходів антикризового спрямування, націлених лише на стабілізацію економічної ситуації та подолання проявів кризових тенденцій входить у суперечність із цілями стимулювання економічної активності, обмежує можливості адаптації до структурних змін, що відбуваються в світовій економіці, та

сприйняття позитивних антидепресійних чинників, як тих, що надходять від світової економіки, так і тих, які пов'язані з відновленням чинників зростання на вітчизняному рівні.

Таким чином, постає нагальне завдання формування в Україні «економіки зростання» – нової економічної моделі, в основі розвитку якої повинні лежати цілеспрямований розвиток внутрішнього попиту, а також модифікація участі України в міжнародному поділі праці з виходом на зовнішні ринки з більш технологічною, адекватною наявному виробничому і людському потенціалу продукцією.

Досягнення такого зрушення вимагає, перш за все, зміни основних параметрів макроекономічного середовища, яке в докризовий період було орієнтоване не на заохочення економічного зростання, а, швидше, на гальмування його темпів з метою збереження стабільності економіки. Формування економіки, орієнтованої на зростання, повинно починатися з відходу від засад «стабілізаторського традиціоналізму» у валютно-курсовій, грошово-кредитній і фіскальній сферах.

Відтак необхідним є проведення активної державної промислової політики, що базувалася б на пізнанні закономірностей технологічного та інституціонального розвитку економіки, світовому досвіді здійснення структурної перебудови в трансформаційний період, а також виявленні власних конкурентних переваг і «напрямів прориву», стимулюючи які можна в стислі строки забезпечити конкурентоспроможність відповідної вітчизняної продукції на світовому ринку.

3.2. Аналіз інноваційно-інвестиційного зростання промисловості

Розвиток промислового виробництва на якісно новій ресурсозберігаючій основі потребує залучення інвестицій для формування умов виготовлення конкурентоспроможної продукції.

Кризова ситуація, що склалася на сьогодні в Україні фактично паралізувала інвестиційний процес як на мікро-, так і на макрорівні. Це виявилось в абсолютному скороченні об'єму капітальних вкладень і деформації джерел їх формування, різкому зниженні реального виробничого накопичення. Тому пошук шляхів стабілізації економіки, в першу чергу, передбачає активізацію інвестиційної діяльності, яка, перш за все, має бути зорієнтована на корінні перетворення в промисловості. Це, в першу чергу, стосується такої основоположної пропорції відтворення як співвідношення між фондами накопичення і вжитку у складі національного доходу.

У I півріччі 2009 року Національний банк України прийняв низку нормативних актів, що спрямовані на стабілізацію національної кредитної системи та покращення інвестиційного клімату. У контексті зазначених заходів, уряд України упроваджує разом з Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) програму, яка сприятиме поліпшенню інвестиційного клімату в Україні. Дана програма розрахована на три роки і підтримується Шведським агентством міжнародного розвитку. В ході реалізації проекту буде проведено детальний аналіз найбільш пріоритетних секторів української економіки, визначені перешкоди для залучення в них інвестицій і розроблені конкретні рекомендації щодо їх усунення. Не менш важливою складовою цього проекту є аналіз інвестиційної політики України, за результатами якого Україна сподівається приєднатися до нормативних документів ОЕСР у цій сфері та взяти участь у роботі Інвестиційного комітету ОЕСР.

Інвестиційний клімат в Україні не можна назвати сприятливим. За даними Державного агентства України з інвестицій та інновацій, переважна більшість міжнародних рейтингових агенцій, на висновки яких орієнтуються потенційні інвестори, оцінюють інвестиційний і діловий клімат у нашій країні як непривабливий або низькопривабливий. Так, за показником «Корупційний індекс організації» у 2008 р. Україна посіла 134 місце (серед 180 країн, що були визначені як об'єкти дослідження).

**Розвиток регіональної промислової політики держави:
теорія, методологія, механізми**

За показником «Індекс глобальної конкурентоспроможності» станом на початок 2007 р. Україна посіла 73 місце (з 131 країни). За показником «Рейтинг ведення бізнесу» на початок 2009 р. Україна посіла 145 місце (з 181 країни), за показником «Рейтинг конкурентоспроможності» – 54 позиція (з 55 країн), за показником «Індекс економічної свободи» – 159 місце (з 179 країн). Причому протягом останніх років міжнародні оцінки щодо України за всіма індексами і рейтингами погіршувалися (табл. 3.5). Водночас існує думка, що більшість міжнародних рейтингів, які оприлюднюються нині рейтинговими агенціями, базуються на спрощеній (або навіть примітивній) методологічній базі, що обмежує їхнє використання у науковому аналізі. Крім того, більшість рейтингів були запроваджені у практику в роки так званої «холодної війни» і мали ідеологічну мету: показати громадянам капіталістичних країн переваги національної урядової політики над радянським способом виробництва. Окремі рейтинги ґрунтуються на статистичній базі, яка не використовується у країнах СНД, в тому числі і в Україні, а тому не враховують низки процесів і явищ. З іншого боку, на ці рейтинги орієнтуються інвестори, а тому державні органи мають зважати на відповідну рейтингову динаміку. Рейтинги щодо України погіршуються через загострення політичної та економічної кризи, підвищення ризикованості ведення бізнесу, корупцію і недосконалу правову систему. Отже, не дивно, що більшість системних та портфельних інвесторів втрачають довіру до української економіки [425, с. 208].

Таблиця 3.5

Місце України у міжнародних рейтингах

Показник	Початок 2006 р.	Початок 2007 р.	Початок 2008 р.	Початок 2009 р.	Пояснення
Корупційний рейтинг організації	99 (із 163)	118 (із 180)	134 (із 180)	...	Показує оцінку рівня корумпованості управління економікою
Рейтинг ведення бізнесу	124 (із 155)	118 (із 179)	139 (із 178)	145 (із 181)	Враховується легкість реєстрації, ліцензування, отримання кредиту
Рейтинг конкурентоспроможності	46 (із 55)	46 (із 55)	54 (із 55)	...	Оцінюється стан економіки, ефективність уряду, інфраструктура
Індекс економічної свободи	99 (із 157)	125 (із 161)	133 (із 157)	159 (із 179)	Враховується свобода вибору виду діяльності, захист прав власності
Індекс глобальної конкурентоспроможності	69 (із 125)	73 (із 131)	...	...	Враховується якість урядування, розвиток ринків, динаміка інновацій, стабільність

Щодо загальних тенденцій у обсягах інвестицій в Україну, то в цілому вона не є критичною. За даними Державного комітету статистики України, за 2008 рік в Україні було освоєно 272,1 млрд грн капітальних інвестицій, з яких 85,7 % – це інвестиції в основний капітал (233,1 млрд грн). Інвестиції в основний капітал у 2009 році в Україні склали 151,78 млрд грн, що на 41,5 % менше, ніж у 2008 році. Всього за 2009 рік було освоєно 192,88 млрд грн капітальних інвестицій, тоді як роком раніше 272,07 млрд грн.

Темпи падіння інвестицій в основний капітал за підсумками дев'яти і шести місяців 2009 року були вищі – відповідно, 43,7 % і 43,3 %, що підтверджує припущення експертів про те, що в кінці 2009 року почне позначатися більш низька база порівняння четвертого кварталу 2008 року, коли криза була в гострій фазі.

Держкомстат відзначає, що найсильніше інвестиції в основний капітал в 2009 році скоротилися в рибальстві – на 65,7 %, будівництві – на 62,2 %, держуправлінні – 55,6 %, сфері нерухомості і оренди – на 52,8 %, охороні здоров'я – на 50,7 %, сільському господарстві – на 50,2 %.

Обсяги капітальних інвестицій *

	млн грн					
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Всього капітальні інвестиції, у т. ч.:	89 314	111 174	148 972	222 679	272 074	19 2878
Інвестиції в основний капітал	75 714,4	93 096,1	125 253,7	188 486,1	233 081,0	151 776,8
Витрати на інші необоротні матеріальні активи	1 786,1	2 928,1	2 522,7	3 454,1	4 421,1	–
Витрати, пов'язані з поліпшенням об'єкта (капітальний ремонт)	9 221,0	11 533,5	15 966,6	23 644,7	27 491,2	18 966,2
Інвестиції в нематеріальні активи	2 145,5	3 039,3	4 584,5	6 389,0	6 366,5	5 893,1
Витрати на формування основного стада	447,3	577,3	644,8	704,9	714,3	–
до підсумку відсотків						
Всього	100	100	100	100	100	100
Інвестиції в основний капітал	84,8	83,7	84,1	84,6	85,7	78,7
Витрати на інші необоротні матеріальні активи	2,0	2,6	1,7	1,6	1,6	–
Витрати, пов'язані з поліпшенням об'єкта (капітальний ремонт)	10,3	10,4	10,7	10,6	10,1	9,8
Інвестиції в нематеріальні активи	2,4	2,8	3,1	2,9	2,3	3,1
Витрати на формування основного стада	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3	–

* Джерело: складено за даними [375].

Краще справи йдуть у торгівлі і ремонті, де падіння склало 45,3 %, фінансовій діяльності – 35,4 %, переробній промисловості – 35,3 %, на транспорті і зв'язку – 33,3 %, виробництві і розподілі електроенергії, газу та води – 30,2 %.

Найменше падіння інвестицій у 2009 році було зафіксовано у діяльності готелів та ресторанів – 27,9 %, добувної промисловості – 25,1 % і надання комунальних послуг та послуг у сфері культури та спорту – 18,4 %.

Витрати, пов'язані з поліпшенням об'єктів власності (капітальний ремонт), упродовж 2008 року склали 27,5 млрд грн, або 10,1 % від загального обсягу. Обсяги інвестицій у основний капітал за 2008 рік зросли проти 2007 року на 23,6 %.

У структурі інвестицій, спрямованих в основний капітал, найбільшу частку займають інвестиції в промисловість (32,9 %), зокрема переробну (21,0 %), операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям (21,0 %).

Обсяги прямих іноземних інвестицій, що надійшли в економіку країни у 2008 році, становили 6,2 млрд дол США, а їхній загальний обсяг станом на 1 січня 2009 року досягнув 35,7 млрд дол США. Найбільшу частку в капіталі вітчизняних корпорацій з іноземними інвестиціями мають інвестори з Кіпру, Німеччини та Австрії. Також до десятки основних країн-інвесторів, на які припадає понад 80 % загального обсягу прямих інвестицій, входять Нідерланди, Сполучене Королівство, Російська Федерація, Сполучені Штати Америки, Франція, Швеція та Британські Віргінські острови.

Найбільш привабливими для інвесторів є традиційні галузі економіки. Перш за все, це – металургія, машинобудування, хімічна промисловість, харчова промисловість. Разом із тим дедалі більше привертають увагу інвесторів такі галузі, як автомобільна промисловість, споживча електроніка, високі технології, вітроенергетика, сонячна енергетика, виробництво біопалива, телекомунікації, логістика і деякі інші. Світовий банк оцінює потреби України в інвестиціях більш ніж 100 млрд дол США [1].

Щодо стану інвестування у 2009 році, то приплив національних інвестицій у цьому році склав 90 млрд гривень у порівнянні з минулим роком, коли національні інвестиції становили 150 млрд гривень. Падіння склало приблизно 45 % [3].

Чистий приріст прямих іноземних інвестицій (ПІІ) до України в січні-вересні 2009 року склав \$ 2,972 млрд, що в 2,7 рази менше цього показника за аналогічний період 2008 років [4]. За даними Державного комітету статистики, за 9 місяців 2009 року іноземні інвестори

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

вклали в економіку України \$ 3,948 млрд прямих інвестицій, але одночасно вилучили \$ 0,845 млрд. Інвестиції поступили з 125 країн світу. За дев'ять місяців 2009 років Україна направила в економіку інших країн світу \$ 32,2 млн прямих інвестицій. Інвестування здійснювалося переважно у вигляді грошових внесків. Обсяг прямих українських інвестицій в економіку країн світу, з врахуванням його переоцінки, втрат, курсової різниці, на 1 жовтня 2009 року склав \$ 6191,2 млн, в т. ч. в країни ЄС – \$ 5899,4 млн (95,3 % загального обсягу), в країни СНД – \$ 196,5 млн (3,2 %), в інші країни світу – \$ 95,3 млн (1,5 %) [375].

Світова практика доводить, що істотне підвищення народного добробуту досягається не шляхом зниження норми накопичення, а, навпаки, при її досить високому рівні і високих темпах зростання національного доходу. Але для цього необхідно забезпечувати високий або постійно зростаючий рівень ефективності виробництва. Тому головною особливістю сучасної інвестиційної стратегії повинно стати підвищення ефективності національної економіки, яка б дозволила розширити кордони накопичення, припинила б зниження, а потім і стабілізувала норму виробничого накопичення. Галузеву структуру інвестицій, що склалася в даний час в Україні, не можна вважати оптимальною, бо вона постійно відтворює далеко не здійснену галузеву структуру економіки в цілому [484, с. 30].

У розрізі джерел фінансування капітальних інвестицій в 2009 році на частку державного бюджету довелося 4,3 % (роком раніше – 5,7 %), місцевих бюджетів – 3,1 % (4,6 %), власних коштів підприємств – 66,1 % (59,3 %), кредитів банків та інших позик – 13,3 % (15,8 %).

У структурі інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності України у 2008 році саме інвестиції в промисловість мають найбільшу частку, а, саме 32,9 % від загального обсягу інвестицій. Але порівняно з попереднім 2007 роком спостерігається різке зниження обсягів інвестування. Так, наприклад, індекс інвестицій в промисловість у 2008 році досяг значення 94,7, що на 25 % нижче за його рівень у 2007.

За видами промислової діяльності у 2008 році індекс інвестицій у добувній галузі склав 109 %, що на 16,1 % нижчий за його рівень у 2007 році. У галузі машинобудування обсяги інвестицій знизились на 36,2 % в порівнянні з 2007 роком, але найбільших втрат зазнало металургійне виробництво, обсяги інвестицій якого знизились на 70,1 %.

Промисловість України потребує тільки на відновлення технічно й морально застарілих основних фондів об'єм інвестицій, за різними оцінками, від \$ 90 млрд до \$ 106 млрд, при цьому від \$ 36,8 млрд до \$ 48 млрд повинно бути направлено в різні галузі промисловості (близько \$ 19,4 млрд в оброблювальну, \$ 10,5 млрд – в енергетичну, і \$ 5,5 млрд дол. – в добувну галузі). Критичний об'єм інвестицій оцінюється на рівні \$ 16 млрд.

Головною складовою основних засобів є будівлі, споруди та передавальні пристрої, які у загальній вартості становлять майже дві третини (66,4 %), їх питома вага за 2001-2008 рр. скоротилася на 6,3 %. Порівняно з 2001 роком частка активної частини основних засобів зросла на 6,2 %. На машини та устаткування припало 19,4 %, транспортні засоби – 6,8 %, меблі, прилади та інструменти – 1,7 %. Однак оновлення основних засобів відбувається за пасивною стратегією, що призводить до подальшого зростання їхнього зносу.

Зростання зношення основних фондів при значному прирості обсягів інвестицій в основний капітал зумовлено оновленням переважно активної частини основних засобів з високою нормою амортизації (комп'ютери, обладнання тощо).

У незадовільному технічному стані перебувають основні фонди підприємств з хімічного виробництва (ступінь зносу – 78,4 %), машинобудування (58,3 %). Значною є питома вага засобів, на які повністю нарахована амортизація, у загальній вартості основних фондів вона становила 6,2 %, а у промисловості цей показник склав 5,3 %.

Зрозуміло, що такий стан промислового виробництва вимагає радикальних рішень в напрямку удосконалення структурних ланок і елементів виробництва на інноваційних засадах, що повинно забезпечити економічну ефективність за рахунок покращення взаємодії виробничих ланок, підвищення рівня використання ресурсів при виготовленні конкурентоспроможної продукції.

Процес інвестиційного розвитку промислового виробництва не може бути зведений до впровадження окремих інноваційних заходів. Він повинен охоплювати всю систему виробництва [462, с. 103].

Швидкість виходу України на сучасну траєкторію інноваційного розвитку залежить, насамперед, від збереження потенціалу галузевих науково-дослідних, проектно-конструкторських установ, оскільки вони відіграють головну роль у процесі матеріалізації інновацій.

За даними Держкомстату України [375], в 2000 р. інноваційною діяльністю займалися 18,0 % загальної кількості промислових підприємств України, а в 2003 р. – до 15,1 % (табл. 3.7). Протягом 2004-2009 рр. відбулося зменшення числа промислових підприємств, що впроваджували інновації на 15,3% і їх кількість на кінець 2009 р. становила 718 одиниць. Однак у 2005 р. намітилися позитивні зрушення. Основними напрямками інноваційної діяльності в промисловості України в 2005 р. були: освоєння нових видів продукції (47,9 % від загальної кількості підприємств), комплексна механізація та автоматизація виробництва (23,8 %), впровадження нових технологічних процесів (28,3 %). Відповідно загальний обсяг інноваційних витрат у промисловості протягом 2000-2007 рр. збільшився у 6,2 рази і становив на кінець 2007 р. 10 850,9 млн грн. У більшості галузей частка реалізованої інноваційної продукції в загальному її обсязі була надзвичайно низькою – лише 6,5 %, а у 2009 р. знизилася до 4,8 %.

Таблиця 3.7

Інноваційна активність промислових підприємств

	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками						інші витрати
			дослідження і розробки ¹	у тому числі		придбання нових технологій ²	підготовка виробництва для впровадження інновацій ³	придбання машин та обладнання, пов'язані з управлінням інновацій ⁴	
				внутрішні НДР	зовнішні НДР				
	%		млн грн.						
2000	18,0	1 760,1	266,2	X	X	72,8	163,9	1 074,5	182,7
2001	16,5	1 979,4	171,4	X	X	125,0	183,8	1 249,4	249,8
2002	18,0	3 018,3	270,1	X	X	149,7	325,2	1 865,6	407,7
2003	15,1	3 059,8	312,9	X	X	95,9	527,3	1 873,7	250,0
2004	13,7	4 534,6	445,3	X	X	143,5	808,5	2 717,5	419,8
2005	11,9	5 751,6	612,3	X	X	243,4	991,7	3 149,6	754,6
2006	11,2	6 160,0	992,9	X	X	159,5	954,7	3 489,2	563,7
2007	14,2	10 850,9	986,5	793,6	92,9	328,4	X	7 471,1	2 064,9
2008	13,0	1 199,2	1243,6	958,8	284,8	421,8	X	7 664,8	2 664,0
2009	12,8	7 949,9	846,7	633,3	213,4	115,9	X	4 974,7	2 012,6

*Джерело: складено за даними [375].

Найбільша питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової припадала на 2006-2007 рр. та склала 6,7 % (табл. 3.8).

Має місце значне зростання частки капітальних вкладень у загальному обсязі інноваційних витрат у 2007 році. На технічне переоснащення виробництва було спрямовано 95 850,9 млн грн інвестицій, що складає 43 % загального обсягу капітальних вкладень у країні.

**Розвиток регіональної промислової політики держави:
теорія, методологія, механізми**

Таблиця 3.8

Впровадження інновацій на промислових підприємствах

	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	У т. ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Освоєно інноваційні види продукції, найменувань	З них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, % ¹
2000	14,8	1 403	430	15 323	631	
2001	14,3	1 421	469	19 484	610	6,8
2002	14,6	1 142	430	22 847	520	7,0
2003	11,5	1 482	606	7 416	710	5,6
2004	10,0	1 727	645	3 978	769	5,8
2005	8,2	1 808	690	3 152	657	6,5
2006	10,0	1 145	424	2 408	786	6,7
2007	11,5	1 419	634	2 526	881	6,7
2008	10,8	1 647	680	2 446	758	5,9
2009	10,7	1 893	753	2 685	641	4,8

*Джерело: складено за даними [375].

Серед найбільш вагомих факторів, які перешкоджають підприємствам здійснювати інноваційну діяльність, виділяють: нестачу власних коштів підприємств (саме вони в останні роки є основним джерелом фінансування інновацій); низьку інвестиційну активність вітчизняних і зарубіжних інвесторів; недостатня фінансова підтримка держави; високі кредитні ставки банків; високий економічний ризик; невміння реалізувати існуючі інноваційні можливості (в основному через брак кваліфікації персоналу); нерозвиненість інноваційної інфраструктури, недосконалість теоретико-практичного забезпечення організації інноваційних процесів; значні витрати на нововведення; недосконалість податкового законодавства; труднощі із сировиною; відсутність мотивації підприємств до впровадження НДДКР та реалізації їх результатів [382, с. 115].

У цих умовах потрібна державна підтримка інноваційного процесу. Вона повинна здійснюватися за всіма напрямками: це й створення відповідного інституційного середовища, й надання податкових пільг, а також безпосередня участь держави в інноваційних проєктах тощо. Для залучення додаткових коштів важливе значення має створення сприятливого інвестиційного клімату. Але не тільки держава повинна докладати зусилля для стимулювання інноваційної діяльності. Не менш важливим є підвищення мотивації робітників окремих підприємств щодо впровадження інновацій. Лише поєднання зусиль усіх суб'єктів інноваційної діяльності дозволить активізувати інноваційні процеси і на цій основі підвищити конкурентоспроможність українських підприємств на міжнародному рівні та забезпечити їх стійкий економічний розвиток.

Потрібно відмітити, що впровадження нововведень охоплює організаційно-управлінські аспекти виробничої діяльності. Інноваційні підходи до організації виробництва і управління ним згладжують протиріччя між технологічним рівнем виробництва та організацією управління підприємством. При цьому процес удосконалення управління та організації виробництва включає нове поєднання в просторі і часі основних, допоміжних і обслуговуючих підрозділів.

Інноваційний розвиток промислового виробництва передбачає зміни в організаційній, психологічній і майновій структурі підприємств шляхом модернізації і перебудови підрозділів підприємства, структури виробничого процесу і фінансово-майнових відносин з метою підвищення ефективності промислового виробництва загалом [186, с. 34].

Оновлення продукції як один із видів інноваційної діяльності на основі диверсифікації і розширення попиту об'єктивно призводить до вдосконалення діючих засобів та способів виготовлення продуктів. Оновлення продукції виступає також як критерій доцільності відтворення виробничого потенціалу, оскільки потреби в новій продукції об'єктивно вимагають зміни в техніко-технологічній структурі виробництва.

Пельтек Л. В.

Джон Берна вважає, що поява технічних нововведень є відповіддю на суспільно-економічні вимоги [491, с. 81].

Відтворення виробничого потенціалу промисловості може відбуватись шляхом нового будівництва, реконструкції, розширення технічного переоснащення. Важливим напрямом розвитку промислових виробництв є вивільнення від застарілих основних фондів. Так, у роботі [501, с. 687] відзначено, що в США на початку 80-х років на реконструкцію і модернізацію підприємств спрямовувалось в чорній металургії більше 85 % (в 1984 – 50 %) всіх капіталовкладень у порівнянні з 45 % в 1970-1974 рр., у важкій промисловості – 82 %, в автомобільній – до 77 %, в радіотехнічній – до 90 %, в авіаційній і ракетокосмічній – 85-90 %. В обробній промисловості ФРН в цілому у 80-ті роки понад 80 % капіталовкладень спрямовувалось на заміну і модернізацію обладнання.

Важливе значення для розвитку промислового виробництва має структура капітальних вкладень за джерелами фінансування.

Як видно з табл. 3.9, основна частина інвестицій формується за рахунок власних коштів підприємств. На другому місці за величиною внеску в інвестиційну діяльність кредити банків й інші позики, третє місце посіли кошти державного бюджету, четверте – кошти іноземних інвесторів. При цьому потрібно відмітити, що пропорції між наведеними вище джерелами фінансування інвестиційної діяльності змінюються на користь коштів іноземних інвесторів (на фінансовому ринку майже половина банків функціонують за участю іноземного капіталу).

Таблиця 3.9

Структура капітальних вкладень за джерелами фінансування у промисловості*

	До підсумку, відсотків				
	2006	2007	2008	2009	1 пів. 2010
Усього	100	100	100	100	100
У тому числі за рахунок:					
коштів державного бюджету	6,5	6,8	5,7	4,3	1,8
коштів місцевих бюджетів	4,5	4,2	4,6	3,1	1,2
власних коштів підприємств та організацій	59,8	58,6	59,3	66,1	64,0
коштів іноземних інвесторів	3,4	3,3	3,0	4,2	2,6
коштів інвестиційних фондів	1,5	1,9	2,1	1,4	відсут.інф
коштів населення на будівництво власних квартир	–	4,4	3,5	2,5	3,2
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	3,4	3,8	4,2	2,8	9,7
кредитів банків та інших позик	14,3	15,2	15,8	13,3	13,5
інших джерел фінансування	6,6	1,8	1,8	2,3	4,0
Млн грн					
Усього	148 972	222 679	272 074	192 878	60 554,9
У тому числі за рахунок:					
коштів державного бюджету	9 605,3	15 077,3	15 402,9	8 360,8	1 087,4
коштів місцевих бюджетів	6 732,2	9 370,4	12 498,0	5 914,5	744,1
власних коштів підприємств та організацій	89 136,3	130 514,8	161 277,2	127 435,4	38 748,7
коштів іноземних інвесторів	5 094,1	7 251,3	8 087,0	25 587,5	1 562,1
коштів інвестиційних фондів	2 274,8	4 223,9	5 704,2	8 209,4	відсут.інф.
коштів населення на будівництво власних квартир	–	9 879,5	9 495,2	2 683,5	1 938,3
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	5 110,4	8 549,2	11 589,0	4 795,9	5 881,0
кредитів банків та інших позик	21 256,9	33 903,8	42 981,0	5 502,3	8 180,1
інших джерел фінансування	9 762,2	3 908,8	42 981,0	4 388,7	2 413,2

*Джерело: складено за даними [375].

Станом на початок 2010 року прямі іноземні інвестиції в Україну склали 40 026,8 млн дол США. На підприємствах промисловості зосереджено 8 570,1 млн дол (21,4 % загального обсягу прямих інвестицій в Україну), у тому числі переробної – 7 373,9 млн дол та добувної – 1 046,2 млн дол. Серед галузей переробної промисловості у

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів внесено 1 792,1 млн дол прямих інвестицій, у металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів – 1 406 млн дол, хімічну та нафтохімічну промисловість – 1 150,7 млн дол, машинобудування – 1 051,7 млн дол, виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції – 758,3 млн дол. Однак структура іноземних інвестицій не відповідає потребам економіки України, для якої актуальним завданням є збільшення наукоємності продукції.

Однією з умов ефективного розвитку виробництва є встановлення раціональних пропорцій витрат між простим та розширеним відтворенням [369, с. 405].

У сучасних умовах розвитку економіки повинна використовуватись будь-яка можливість для забезпечення процесів відтворення в будь-яких масштабах: часткове відтворення, просте відтворення і розширене відтворення. Відсутність у більшості підприємств достатніх коштів вимушує їх спрямовувати капіталовкладення на часткове відтворення, що можна вважати позитивною характеристикою, оскільки створює базу для наступного розширеного відтворення.

Серед негативних чинників, що стримують подальший розвиток промисловості можна виділити такі [366, с. 35]:

По-перше, це відсутність достатнього платоспроможного внутрішнього ринку промислової продукції достатньої місткості. За даними Світового економічного форуму, в Україні потенціал внутрішнього ринку промислової продукції відповідно до кількості населення оцінюється не менше ніж 250-300 млрд дол США. Однак такий потенціал перетвориться на реальність лише при забезпеченні його платоспроможності.

По-друге, це відсутність достатньої кількості обігових коштів та інвестицій. Обігові кошти повинні в 1,5-1,8 рази перевищувати обсяги виробництва. У структурі обігових коштів підприємств близько 60-65 % становлять банківські кредити. Сьогодні ж ми забезпечені ними не більше, ніж на 30-35 %. Це одна з причин того, що близько половини підприємств не може стабільно функціонувати, мають вкрай низький рівень рентабельності – у середньому на рівні 5 % і надвисоку кредиторську заборгованість.

По-третє, непомірність фіскальних дій суміжних сфер. Загальне податкове навантаження становить більше ніж 50 %. Диспропорція в цінах на продукцію та послуги природних монополій сягає в 2 і більше разів.

Четвертим вузьким місцем нашої промисловості є низький рівень стимулювання, підтримки й захисту власного виробника. Існуюча податкова система робить більш вигідним імпортування промислової продукції і тим самим стримує розвиток вітчизняного виробника. Так, загальний податок на виробництво у нас перевищує 50 %, на складання – 40 %, на ввезення – 20 %. У наших найближчих сусідів ці пропорції є оберненими: нижчими є податки на виробництво, вищими – на ввезення [245, с. 141].

Указані вузькі місця діють одночасно, зняття або зменшення стримувального впливу лише частини з них не може дати необхідного ефекту, він досягається тільки при комплексному вирішенні питання.

Міністерством промислової політики України та відповідними відомствами ведеться робота в напрямі фінансового оздоровлення підприємств із зосередженням основної уваги на прийнятті випереджальних антикризових заходів, спрямованих на подолання збитковості підприємств державного сектора економіки та недопущення штучного банкрутства.

Таким чином, за сучасних обставин кризи відтворення вітчизняної економіки підкреслюється необхідність посилення впливу держави на створення сприятливого інвестиційного клімату, який би активізував надходження інвестицій в основні фонди промислових підприємств.

Доцільно користуватись досвідом таких економічно розвинених країн, як США, Великобританії, Німеччини, Франції, Японії, Іспанії, які широко використовують податкові канікули, податкові інвестиційні відрахування і податкові інвестиційні

кредити. Повчальним є досвід розвинутих країн щодо залучення інвестицій в національну економіку. Уряд США використовує спеціальні програми із залучення капіталу, які включають різні системи пільгового кредитування, страхування іноземних інвестицій, надання земельних ділянок для будівництва промислових підприємств.

Держава повинна створити інвестиційний клімат шляхом законодавчо-нормативного регулювання, забезпечення заходів гарантування і страхування інвестиційних ризиків, прямого державного фінансування інвестиційних програм.

3.3. Регіональний аспект розвитку промисловості України

Промисловість розміщено на території України досить нерівномірно. Найбільша концентрація її склалася в Донецькому регіоні (Донецька і Луганська області) та Придніпров'ї (Дніпропетровська і Запорізька області).

Нерівномірність соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних утворень у більшості країн являє одну з найбільш актуальних проблем економічної політики. Важлива увага в оцінці потенціалу розвитку промисловості повинна приділятися регіональній діагностиці, особливо у зв'язку з оцінкою привабливості, конкурентоспроможності регіонів. Це вимагає наявності у її суб'єктів упорядкованих уявлень про сучасний зміст, потенціал і проблеми такої діагностики як системно-наукового засобу територіального розвитку [246, с. 153].

З точки зору економічної теорії регіональну структуру промисловості характеризують регіональні рахунки виробництва та відповідна система показників, включаючи валову додану вартість (з 2004 р. визначається як валовий регіональний продукт – ВРП) (табл. 3.10). Обсяги ВДВ на душу населення регіону та індекси фізичного обсягу ВДВ на душу складають сутність якісних показників регіонального розвитку. Звідси впливає важливість оцінки таких показників у регіональному розрізі та в розрізі видів промислової діяльності.

Таблиця 3.10

Динаміка основних показників розвитку регіонів України*

Регіони	Частка ВДВ регіонів у загальному обсязі ВДВ, %				
	2002	2003	2004	2005	2006
<i>Вся промисловість</i>	100	100	100	100	100
АР Крим	3	3	2,9	3	3
Вінницька	2,8	2,7	2,6	2,4	2,5
Волинська	1,6	1,6	1,5	1,5	1,4
Дніпропетровська	9,5	8,9	8,8	9,0	8,7
Донецька	12,5	12,5	12,4	12,7	12,4
Житомирська	2,1	1,7	1,7	1,7	1,7
Закарпатська	1,6	1,5	1,6	1,6	1,6
Запорізька	5,5	4,3	4,2	4,3	4,2
Івано-Франківська	2,3	2,1	2,2	2,2	2,3
Київська	4,3	3,5	3,4	3,4	3,3
Кіровоградська	1,6	1,7	1,7	1,6	1,6
Луганська	4,6	4,1	4,2	4,2	4,1
Львівська	4,2	4	4,1	3,9	4,3
Миколаївська	2,4	2,4	2,3	2,2	2,2
Одеська	5,1	5,2	5,0	4,8	5,2
Полтавська	4,1	3,6	3,8	3,8	3,6
Рівненська	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7
Сумська	2,5	2,2	2,1	1,9	2
Тернопільська	1,3	1,3	1,3	1,2	1,3
Харківська	6	5,7	5,8	5,9	5,9
Херсонська	1,7	1,6	1,6	1,5	1,5
Хмельницька	2,1	2	1,9	1,8	1,9
Черкаська	2,3	2	1,9	2,0	1,9
Чернівецька	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0

**Розвиток регіональної промислової політики держави:
теорія, методологія, механізми**

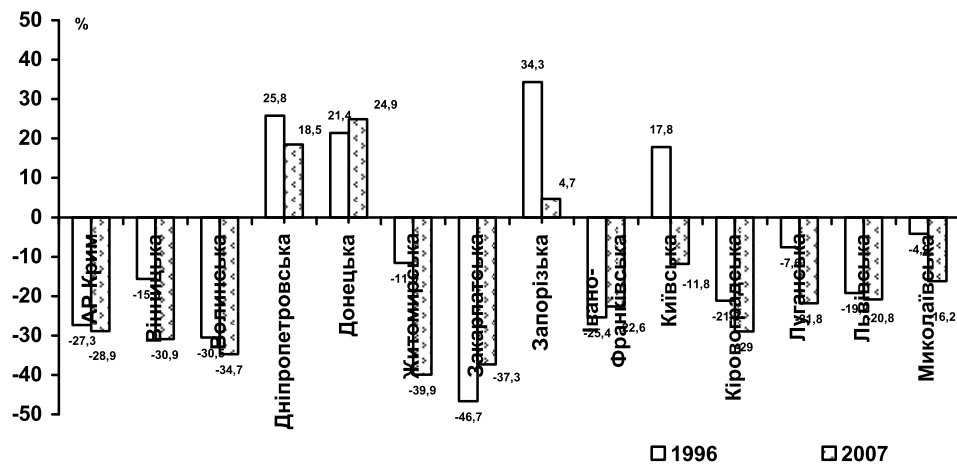
Закінчення таблиці 3.10

Чернігівська	2,2	1,9	1,9	1,8	1,7
м. Київ	11,4	17	17,2	18,3	18,3
м. Севастополь	0,5	0,6	0,7	0,6	0,7

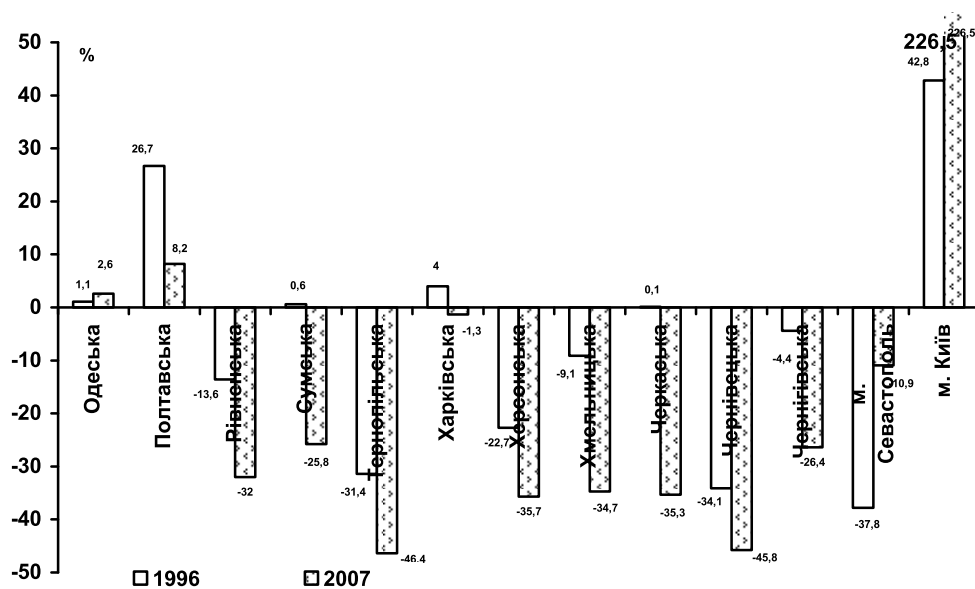
*Джерело: Складено за даними [375].

Аналіз регіонів за узагальнюючим індикатором рівня економічного розвитку – показником обсягу виробництва валової доданої вартості на одну особу, підтверджує факт поглиблення диференціації територіального розвитку.

За величиною ВДВ на одну особу населення різниця між регіонами України суттєва (рис. 3.2, рис. 3.3).

Рис. 3.2. Динаміка ВДВ на одну особу населення (відхилення від середньої величини по Україні, %) [375]

Рис. 3.3. Динаміка ВДВ на одну особу населення (відхилення від середньої величини по Україні, %) [375]

Пельтек Л. В.

Найвища величина валової доданої вартості у розрахунку на одну особу населення припадає в даній діаграмі у 2007 р. на Донецьку область (124,5 % до середнього по Україні показника), причому у 1996 р. лідером серед даних областей була Запорізька область (134,3 % до середнього показника), яка поступово втратила свої оберти, однак і у 2007 р. вона має вищий за середній показник по Україні – на 4,7 %. Найменша величина ВДВ на одну особу в даній діаграмі у 2007 р. належить Житомирській області (60 % до середнього показника), тоді як у 1996 р. цей показник був набагато вищий (88,4 %). Розглянемо динаміку ВДВ на одну особу населення ще в ряді областей (рис. 3.3).

Безумовним лідером серед регіонів України по ВДВ у розрахунку на одну особу населення є м. Київ (у 1996 р. – 1 937 грн, у 2003 р. – 16 697 грн, у 2007 р. – 33 175,8 грн). Найнижчу частку виробництва продукції мають Тернопільська та Чернівецька області (відповідно 53,6 % та 54,2 % до середньоукраїнського показника ВДВ на одну особу у 2007 р.).

У 1991-1996 рр. промислове виробництво безперервно зменшувалось практично в кожному регіоні. До 1997 р. кількість областей, у яких відбувалося зростання річного обсягу промислового виробництва не перевищувала трьох. У 1997 р. таких областей було вже 12, у 1998 р. – 16, у 1999 р. – 20, що вперше з 1990 р. забезпечило збільшення виробництва в цілому по країні на 4 % [231, с. 329]. Як бачимо з табл. 3.3, приріст промислового виробництва у 2006 р. забезпечено в деяких регіонах, зокрема, Вінницькій, Київській, Одеській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій та Чернігівській областях.

Таблиця 3.11

Динаміка показників розвитку промисловості регіонів України*

Регіони	Індекси продукції промисловості, % до попереднього року							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
<i>Вся промисловість</i>	113	114	107	116	113	103	106	110
АР Крим	112	109	93	119	128	114	103	112
Вінницька	113	109	104	112	112	113	106	109
Волинська	143	121	112	122	123	122	119	144
Дніпропетровська	116	109	104	110	110	107	108	107
Донецька	112	106	104	119	112	92	106	108
Житомирська	113	114	104	122	119	113	105	109
Закарпатська	143	122	112	144	127	108	127	120
Запорізька	120	102	101	121	119	104	110	119
Івано-Франківська	102	125	123	128	111	105	91	96
Київська	115	110	105	117	116	118	114	108
Кіровоградська	122	114	104	124	134	111	112	110
Луганська	130	130	104	112	111	102	102	116
Львівська	112	143	114	114	109	93	108	113
Миколаївська	109	110	103	112	115	107	106	108
Одеська	90	130	108	118	97	99	91	117
Полтавська	90	133	138	109	110	98	107	103
Рівненська	104	110	101	121	115	113	109	112
Сумська	103	107	103	117	108	114	104	108
Тернопільська	116	119	103	135	102	109	118	109
Харківська	104	117	105	111	116	113	106	110
Херсонська	128	125	105	116	98	88	81	109
Хмельницька	110	111	103	114	113	119	113	115
Черкаська	107	112	108	128	112	114	104	125
Чернівецька	111	112	103	127	106	110	108	121
Чернігівська	119	113	105	110	110	111	103	106
м. Київ	126	118	108	114	119	115	110	109
м. Севастополь	114	114	106	108	126	117	136	106

*Джерело: складено за даними [375].

**Розвиток регіональної промислової політики держави:
теорія, методологія, механізми**

Різно знизилися показники обсягу промислової продукції в Автономній Республіці Крим, Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Кіровоградській, Львівській та Полтавській областях. Тоді як у 2003 р. могли спостерігати досить високі темпи розвитку, забезпечення зростання обсягів промисловості майже в усіх регіонах України. Тенденції економічного зростання (зокрема, обсягів промислової продукції) можемо спостерігати практично в усіх регіонах нашої країни. Але вплив політичних чинників у 2004 р. засвідчив погіршення динаміки обсягу продукції промисловості і посилив регіональну диференціацію економічних процесів. Це обумовлено складаними політичними процесами в країні восени та в грудні 2004 р. Тому маємо підтвердження слів З. Варналія, що важливим політичним чинником економічного зростання є суспільно-політична стабільність у державі [66, с. 72].

Існує значна асиметрія серед регіонів України щодо залучення інвестицій в основний капітал. Лідерство за цим показником належить м. Києву (18,3 % у 2007 р. та 16,1 % у 2000 р. до загального обсягу інвестицій), потім ідуть Донецька (9,5 % у 2007 р. та 12,3 % у 2000 р.), Дніпропетровська (7,8 % у 2007 р. та 9,5 % у 2000 р.), Одеська (6,8 % у 2007 р. та 5,7 % у 2000 р.), Харківська (6,7 % у 2007 р. та 5,8 % у 2000 р.) та Львівська (4,8 % у 2007 р. та 4,5 % у 2000 р.) області (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Динаміка інвестицій в основний капітал у 2000-2007рр. за регіонами*

	2000р.		2004р.		2005	2006	2007	з 2004 р. до 2010 р.	
	Млн грн	% до загального обсягу інвестицій у промисловість	Млн грн	% до загального обсягу інвестицій у промисловість				Млн грн	% / відсоткові пункти
Україна	23 629	100	75 714	100	93 096	125 254	188 486	+ 52 085	+ 220 / + 13,5
Автономна Республіка Крим	784	3,3	2 740	3,6	3 375	4 684	7 007	+ 1 956	+ 249,5 / + 0,3
Вінницька	365	1,5	1 155	1,5	1 693	2 494	4 136	+ 790	+ 216,4 / 0
Волинська	278	1,2	1 064	1,4	1 186	1 839	2 867	+ 786	+ 282,7 / + 0,2
Дніпропетровська	2 252	9,5	5 906	7,8	7 792	10 737	14 874	+3 654	+ 162,3 / - 1,7
Донецька	2 901	12,3	7 239	9,5	9 598	11 728	16 898	+ 4338	+ 149,5 / - 2,8
Житомирська	256	1,1	854	1,1	1 135	1 546	2 442	+ 598	+ 233,6 / 0
Закарпатська	332	1,4	1 113	1,5	1 115	2 019	2 642	+ 781	+ 235,2 / + 0,1
Запорізька	1 190	5,1	2 745	3,6	3 299	3 896	6 407	+ 1 555	+ 130,7 / - 1,5
Івано-Франківська	605	2,6	1 589	2,1	1 683	2 620	4 006	+ 984	+ 162,6 / - 0,5
Київська	947	4,0	3 547	4,7	4 519	7 032	12 658	+ 2 600	+ 274,6 / + 0,7
Кіровоградська	271	1,2	1 357	1,8	1 285	1 777	2 482	+ 1 086	+ 400,7 / + 0,6
Луганська	1 030	4,4	2 941	3,9	4 363	5 538	9 754	+ 1 911	+ 185,5 / - 0,5
Львівська	1 061	4,5	3 634	4,8	4 682	5 875	8 287	+ 2 573	+ 242,5 / + 0,3
Миколаївська	460	2,0	1 963	2,6	2 534	3 118	3 699	+ 1 503	+ 326,7 / + 0,6
Одеська	1 348	5,7	5 137	6,8	5 154	7 339	10 500	+ 3 789	+ 281,1 / + 1,1
Полтавська	1 438	6,1	2 887	3,8	3 709	4 760	6 672	+ 1 449	+ 100,8 / - 2,3

Пельтек Л. В.

Закінчення таблиці 3.12

Рівненська	365	1,5	1 937	2,6	1 184	2 144	2 924	+ 1 572	+ 430,7 / + 1,1
Сумська	597	2,5	1 102	1,5	1 441	1 508	2 435	+ 505	+ 84,6 / - 1,0
Тернопільська	199	0,8	632	0,8	890	1 214	1 979	433	+ 217,6 / 0
Харківська	1 373	5,8	5 055	6,7	5 775	7 957	12 051	+ 3 682	+ 268,2 / + 0,9
Херсонська	282	1,2	886	1,2	1 077	1 503	2 322	+ 604	+ 214,2 / 0
Хмельницька	455	1,9	1 745	2,3	1 461	2 075	3 135	+ 1 290	+ 283,5 / + 0,4
Черкаська	330	1,4	2 408	3,2	2 046	3 304	4 236	+ 2 105	+ 637,9 / + 1,8
Чернівецька	141	0,6	656	0,9	755	1 451	2 332	+ 515	+ 365,2 / + 0,3
Чернігівська	431	1,8	1 140	1,5	1 333	1 520	2 422	+ 709	+ 164,5 / - 0,3
м. Київ	3 809	16,1	13 859	18,3	19 468	24 858	38 230	+ 10 050	+ 263,8 / + 2,2
м. Севастополь	129	0,5	423	0,5	544	718	1 089	+ 294	+ 227,9 / 0

*Джерело: розраховано за даними [375].

Причини інвестиційної активності вищезазначених регіонів полягають у тому, що саме в них зареєстровані і діють вільні економічні зони, наприклад, «Рені» (Одеська область), «Славутич» (Київська область) і території пріоритетного розвитку (у м. Харкові, Донецькій області), які задекларували розвиток майже всіх напрямів національного господарства України, зокрема добувної та обробної промисловості. Також у цих областях розташовані галузі промисловості, які є пріоритетними для інвестування: металургійна та вугільна галузі (Донецька та Дніпропетровська області), підприємства з виробництва мінеральних добрив (Одеська область), машинобудування, харчова промисловість (Харківська область), видобуток вуглеводів, деревообробка, паперова промисловість (Львівська область) і м. Київ, де зосереджено наукові організації та наукоємні виробництва.

Невисокий рівень конкурентоспроможності окремих регіонів України на зовнішніх ринках призвів до того, що активну зовнішню торгівлю здійснює обмежена кількість регіонів (табл. 3.13, табл. 3.14).

Таблиця 3.13

Динаміка експорту/імпорту товарів по регіонах України*

	Всього, млн дол США							
	2001		2002		2003		2004	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
Україна	16 264,7	15 775,1	17 957,1	16 976,8	23 066,8	23 020,1	32 666,1	28 996,8
АР Крим	218,3	125,8	220,5	120,9	317,1	154,0	274,9	150,4
Вінницька	208,6	150,5	249,7	150,7	333,5	196,3	421,7	246,0
Волинська	171,1	179,6	147,8	141,0	204,8	181,3	272,8	264,6
Дніпропетровська	2 844,6	973,2	2 866,2	1 123,5	3 588,9	1 777,3	5 409,9	2 336,0
Донецька	2 954,7	830,2	3 539,9	874,8	4 960,3	1 481,4	8 343,6	2 182,9
Житомирська	140,5	126,3	176,6	140,9	219,1	187,2	262,2	141,8
Закарпатська	253,7	243,6	270,6	252,6	414,6	453,3	605,5	614,4
Запорізька	1 316,6	502,5	1 326,8	481,3	1 719,6	884,3	2 369,2	1 225,6
Івано-Франківська	307,1	198,8	392,8	255,3	680,7	365,5	867,3	477,1
Київська	304,5	386,0	300,4	465,1	345,2	703,0	473,9	921,1
Кіровоградська	76,4	36,8	72,3	29,0	100,0	50,3	200,0	84,4
Луганська	1 236,4	211,8	1 409,7	186,4	1 351,5	271,6	1 899,8	367,2
Львівська	302,1	611,6	353,9	511,7	495,6	700,6	639,7	726,7
Миколаївська	485,6	265,7	540,7	257,8	544,0	267,0	654,4	327,4
Одеська	601,7	592,3	979,6	774,5	1 048,0	996,5	1 053,8	935,6
Полтавська	601,8	170,3	778,2	173,9	1 022,9	286,4	1 381,1	476,6

**Розвиток регіональної промислової політики держави:
теорія, методологія, механізми**

Закінчення таблиці 3.14

Рівненська	78,3	111,7	105,1	115,8	158,0	187,6	202,6	224,3
Сумська	237,0	118,2	261,1	111,0	352,1	151,2	472,1	188,2
Тернопільська	49,3	36,4	65,0	49,0	79,8	68,9	92,9	67,0
Харківська	430,4	475,5	400,2	552,5	563,3	820,4	764,1	877,2
Херсонська	129,9	45,5	167,2	43,6	145,3	85,3	223,5	77,8
Хмельницька	92,9	70,5	110,0	85,8	157,8	136,9	181,2	162,0
Черкаська	208,3	109,1	202,1	134,5	291,1	199,1	412,2	236,2
Чернівецька	61,4	38,4	70,6	49,0	72,2	73,3	85,7	86,2
Чернігівська	143,4	155,9	169,5	159,2	243,2	199,3	245,5	209,3
м. Київ	2 604,5	3 483,6	2 441,7	3 561,1	2 846,3	5 017,6	4 148,0	6 491,2
м. Севастополь	48,8	47,1	45,5	30,0	52,7	39,9	61,4	34,1

*Джерело: складено за даними [375].

Таблиця 3.14

Динаміка експорту/імпорту товарів по регіонах України*

Всього, млн дол США	2005			2006			2007		
	Експорт	Імпорт	К. покриття	Експорт	Імпорт	К. покриття	Експорт	Імпорт	К. покриття
Україна	34 228,4	36 136,3	0,95	38 368,0	45 038,6	0,85	49 296,1	60 618,0	0,81
АР Крим	355,1	168,9	2,1	400,1	228,3	1,75	463,0	266,9	1,74
Вінницька	424,5	287,7	1,48	403,7	321,6	1,26	485,7	305,9	1,59
Волинська	280,9	438,1	0,64	336,3	626,3	0,54	422,4	1 055,6	0,40
Дніпропетровська	5 946,2	2 739,1	2,17	7 118,2	3 701,8	1,92	9819,2	5 309,9	1,85
Донецька	8 198,2	2 585,4	3,17	8 776,6	2 868,8	3,06	10 654,9	4 451,3	2,39
Житомирська	266,8	184,2	1,45	314,3	206,2	1,52	405,1	294,8	1,37
Закарпатська	552,7	686,5	0,81	676,9	951,7	0,71	1 148,0	1 552,5	0,74
Запорізька	3 653,3	1 687,2	1,57	3 125,3	2 090,6	1,49	4 324,8	3 414,0	1,27
Івано-Франківська	813,5	573,6	1,42	885,8	757,0	1,17	1 005,4	789,0	1,27
Київська	496,0	1 503,5	0,33	577,9	1 985,2	0,29	775,6	2 597,1	0,30
Кіровоградська	185,2	92,1	2,01	189,0	99,4	1,90	272,5	178,6	1,53
Луганська	2 166,9	537,8	4,03	3 004,6	685,6	4,38	3 963,7	1 484,5	2,67
Львівська	621,0	934,6	0,66	804,8	1 118,8	0,72	1 036,7	1 454,0	0,71
Миколаївська	881,3	469,7	1,88	1 059,7	458,9	2,31	1 104,5	533,3	2,07
Одеська	1 019,2	1 575,7	0,65	766,4	1 955,3	0,39	1 098,5	2 551,6	0,43
Полтавська	1 883,3	535,2	3,52	1 874,7	634,3	2,96	2 143,1	899,5	2,38
Рівненська	235,0	297,8	0,79	291,4	459,3	0,63	384,7	416,5	0,92
Сумська	576,9	251,6	2,29	513,7	277,4	1,85	682,0	374,5	1,82
Тернопільська	76,1	95,8	0,79	81,6	118,4	0,69	124,8	168,6	0,74
Харківська	721,0	1 419,5	0,51	888,6	1 936,4	0,46	1 143,0	2 265,4	0,50
Херсонська	234,6	100,2	2,34	245,6	151,4	1,62	323,2	188,8	1,71
Хмельницька	184,8	272,8	0,68	221,1	287,8	0,77	336,7	330,6	1,02
Черкаська	339,5	310,2	1,09	482,7	394,5	1,22	690,6	494,9	1,40
Чернівецька	102,3	164,4	0,62	112,1	171,4	0,65	157,5	134,0	1,17
Чернігівська	250,4	246,8	1,01	313,1	257,4	1,22	362,5	381,6	1,29
м. Київ	4 462,4	12 855,7	0,35	4 426,8	17 628,5	0,25	5 337,3	23 726,3	0,22
м. Севастополь	79,6	46,5	1,71	101,5	55,2	1,84	109,2	51,8	2,11

*Джерело: складено за даними [375].

Зокрема, питома вага Донецької, Дніпропетровської, Запорізької областей та м. Києва становила 62 % загальноукраїнського експорту. Основну частину експорту становить експорт руди, металопродукції та продукції хімічної промисловості. До цієї групи областей надходить також понад 40 % загального обсягу імпорту.

Водночас частка Волинської, Житомирської, Кіровоградської, Рівненської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Чернівецької, Чернігівської областей та м. Севастополя не досягнула й 5 % загального обсягу експорту продукції (табл. 3.14).

В останнє десятиріччя українська промисловість знаходиться в якісно нових економічних умовах, які багато в чому визначили її нинішній стан. Промислові

підприємства, зіткнувшись з новими реаліями, намагались адаптуватись до нових умов. Але ця адаптація відбувалась за відсутності державної підтримки, націленої на системну трансформацію промислового розвитку і забезпечення інноваційного зростання економіки України. Затримка інноваційного процесу на рівні регіону пояснюється низьким ступенем гнучкості й адаптивності підприємств до інновацій. До основних причин цього явища відносять: низька активність внутрішніх та зовнішніх інвесторів, сповільнені темпи зростання оновлення основних виробничих фондів внаслідок різкого знецінення встановленої на підприємствах техніки, невідповідність рівня технічного розвитку виробництва високопрогресивним параметрам інновацій, висока вартість вітчизняних зразків нової техніки тощо [81, с. 38].

Оцінка промислово-інноваційного потенціалу регіонів дає можливість розробляти інноваційну стратегію промислових підприємств на довгострокову перспективу, а в кінцевому підсумку, це сприятиме підвищенню ефективності інноваційної діяльності в регіонах країни. Кожний регіон України має свої специфічні особливості, які значною мірою впливають на його промисловий розвиток [79, с. 34]. Зупинимося на більш детальній характеристиці одного із них.

Запорізька область є одним з регіонів, який за економічними показниками стабільно займає одну із лідируючих позицій в Україні, посідаючи 4 місце серед усіх регіонів за обсягами реалізації промислової продукції (після Донецької, Дніпропетровської, Луганської областей та м. Києва). За обсягами реалізації продукції промисловості в розрахунку на одну особу населення, область займає третє місце: на кожного мешканця області припадає майже 35 тис. грн (у Дніпропетровській області – близько 40 тис. грн, у Донецькій – трохи більше 35 тис. грн).

Область виробляє близько п'ятої частини сталі та готового прокату чорних металів загального обсягу виробництва в Україні (за підсумками 2008 р.), майже 30 % феросплавів, дві третини ізолюваного обмотувального проводу, половину легкових та третину вантажних автомобілів, більше чверті електроенергії, близько 15 % нерафінованої олії та десяту частину пива.

2008 р. був непростим для економіки області. Світова економічна криза внесла значні корективи в динаміку розвитку виробництва. Так, за 2008 р. в промисловості вперше за тривалий час мало місце скорочення виробництва проти 2007 р. на 2,2 % (в цілому по Україні – на 3,1 %), при тому, що з початку року промисловість області працювала випереджаючими темпами – 14,9 %. Поступово темпи уповільнювались і ситуація, що склалася в економіці в IV кварталі 2008 р. (скорочення обсягів становило 30,5 % рівня IV кварталу 2007 р.), звичайно ж позначилась на спаді виробництва в цілому за звітний рік.

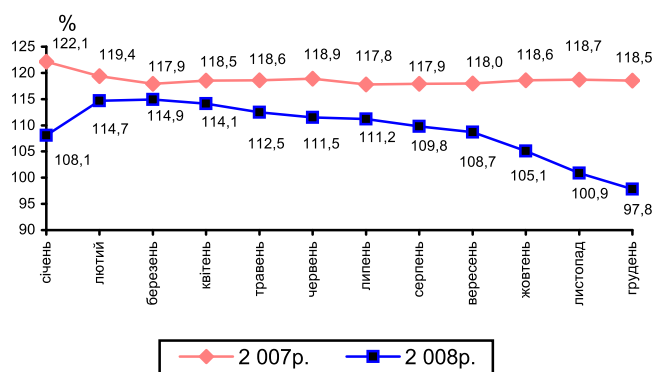

Рис. 3.4. Індекси обсягів промислового виробництва (наростаючим підсумком до відповідного періоду попереднього року) [375]

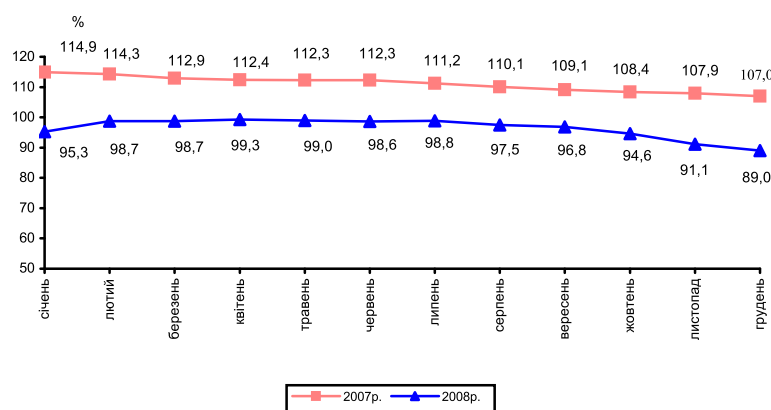
**Розвиток регіональної промислової політики держави:
теорія, методологія, механізми**

Підприємствами області було реалізовано промислової продукції на 67,0 млрд грн. Основу промислового потенціалу області складають металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів – 34,5 %, машинобудування – 26,4 %, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води – 17,9 %. Вагомими також є виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення – 4,5 %, і така соціально спрямована галузь, як виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 8,8 %. Сумарна частка зазначених галузей становить більше 90 %, і саме результати їх діяльності впливають на розвиток промислового виробництва в області.

Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів є найбільш суттєвим видом діяльності за визначальним впливом на показники динаміки промислового виробництва області (34,5 % реалізованої продукції за підсумками 2008 р.) і складає більше 11 % обсягу реалізації цієї галузі в Україні.

У структурі продукції галузі лівову долю складає металургійна продукція – 95,1 %, з них найбільша частка належить виробництву чавуну, сталі та феросплавів – 80,0 % та виробництву кольорових металів – 10,3 %.

За 2008 р. порівняно з 2007 р. у цій підсекції відбулось скорочення виробництва, яке склало 11,0 % (по області в цілому – 2,2 %). Зазначимо, що негативна динаміка обсягів виробництва мала місце у всіх звітних періодах п. р., але найбільше падіння (на 35,2 %) відбулося в IV кварталі порівняно з IV кварталом 2007 р.

Рис. 3.5. Індекси обсягів виробництва продукції металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (наростаючим підсумком до відповідного періоду попереднього року)

Цілком логічно, що і виробництво основних видів продукції зазнало найбільшого скорочення теж наприкінці року. Так, у листопаді майже без замовлень залишилися підприємства з виробництва феросплавів, а скорочення цього виду продукції за листопад 2008 р. порівняно з листопадом 2007 р. склало рекордний показник – на 97,4 %. Це, безумовно, позначилося і на показниках виробництва феросплавів за рік у цілому: за 2008 р. їх виробили 482,7 тис. т (на 18,2 % менше порівняно з попереднім роком). Також менше виробили сталі – 4 432,9 тис. т (на 11,6 %), дроту з алюмінію – 18,0 тис. т (на 18,4 %), дроту зі сталі – 48,5 тис. т (на 38,1 %), виробів, одержаних холодним штампуванням і гнуттям – 135,9 тис. т (на 14,2 %), виробів столових, кухонних чи побутових і їх частин з металів чорних, міді, алюмінію – 3 678,3 т (на 8,8 %).

Зменшився випуск чавуну, готового прокату чорних металів, раковин та мийок з чорних металів, тканин, ґрат, сіток і загороджень з дроту сталюого та мідного.

Разом з цим збільшилось виробництво деяких видів продукції з кольорових металів: необробленого алюмінію – на 2,5 % (виробництво склало 98,9 тис. т), дроту з міді – на 8,4 % (8 292 т). Також більше виробили рафінованої міді і мідних сплавів.

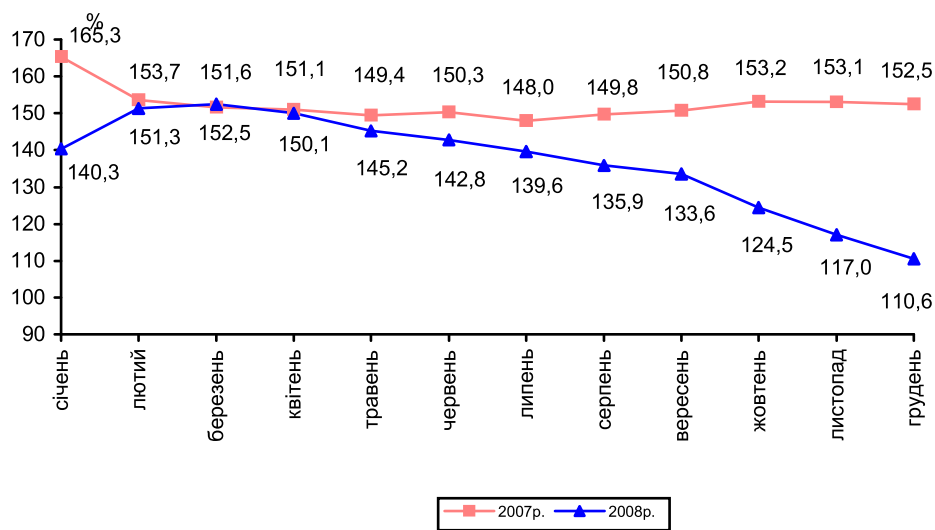
Стосовно виробництва готових металевих виробів, то, незважаючи на економічну ситуацію в IV кварталі, в цілому за 2008 р. проти 2007 р. випуск збірних будівельних металлоконструкцій зріс на 25,8 % і склав 5 985 т, металевих резервуарів та цистерн місткістю понад 300 л – на 15,2 % (9 008 т).

Запорізька область має у своєму розпорядженні потужний машинобудівний комплекс, який є однією з провідних галузей промисловості регіону. Підприємствами галузі виробляється широкий спектр продукції машинобудування – від авіаційних турбін, автомобілів та іншої складної техніки до побутових приладів.

Частка продукції машинобудування за 2008 р. в загальнообласному обсязі реалізації склала 26,4 % (приблизно сьома частина в обсязі машинобудування України). За результатами 2008 р. область виробила майже половину легкових автомобілів та високовольтної електричної апаратури країни.

У структурі реалізації безпосередньо машинобудівної продукції найбільша частка належить виробництву транспортних засобів та устаткування – 61,3 % (10 869,6 млн грн) та виробництву електричного, електронного та оптичного устаткування – 31,0 % (5 490,1 млн грн). Питома вага виробництва машин та устаткування незначна – 7,7 % (1 369,2 млн грн).

І хоча протягом усього 2008 р. (як і в 2007 р.) галузь виявляла позитивну динаміку обсягів виробництва порівняно з відповідними періодами 2007 р., темпи її, починаючи з квітня, почали уповільнюватися.

Рис. 3.6. Індекси обсягів виробництва продукції машинобудування (наростаючим підсумком до відповідного періоду попереднього року)

Найбільш вразливим для підприємств машинобудування стало II півріччя 2008 р.: індекс промислової продукції порівняно з II півріччям 2007 р. склав усього 87,6 % (для порівняння: I півріччя 2008 р. порівняно з I півріччям 2007 р. – 142,8 %).

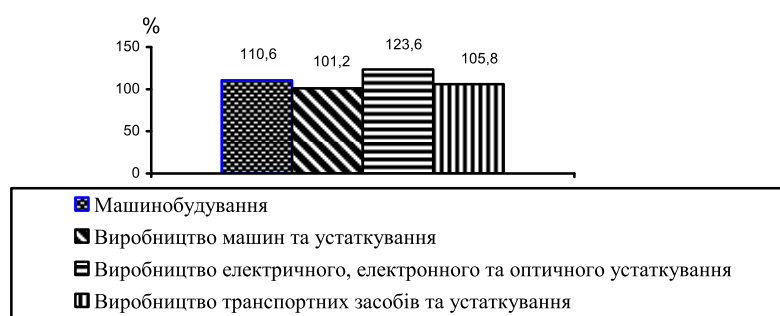
Позитивна динаміка виробництва з початку року дала змогу машинобудівному комплексу закінчити рік з приростом виробництва в 10,6 %. Збільшення випуску продукції за 2008 р. порівняно з 2007 р. зберегли підприємства всіх трьох груп: з

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування (на 23,6 %), транспортних засобів та устаткування (на 5,8 %) і машин та устаткування (на 1,2 %).

Слід зазначити, що у підприємств усіх трьох груп машинобудування в IV кварталі темпи росту уповільнились, але найбільшого уповільнення зазнало виробництво транспортних засобів та устаткування: якщо за 9 місяців 2008 р. приріст порівняно з відповідним періодом 2007 р. становив 34,5 %, то за рік – лише 5,8 % (уповільнення склало 28,7 в. п.). Так, якщо впродовж 9 місяців у середньому за місяць випускалось 17 949 легкових та 403 вантажних автомобілів, то в IV кварталі в середньому за місяць – тільки 7 761 та 96 автомобілів відповідно.

У виробництві машин і устаткування уповільнення темпів росту за цей період склало 15,3 в. п., виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування зазнало найменшого розриву – 8,3 в. п.

Рис. 3.7. Індеси обсягів виробництва в машинобудуванні в 2008 році за групами (до попереднього року)

Значне зростання обсягів у 2008 р. мало місце на підприємствах з виробництва електророзподільної та контрольної апаратури (в 1,7 рази), електродвигунів, генераторів та трансформаторів й інших машин та устаткування спеціального призначення (близько на третину), гальванічних елементів і машин та устаткування загального призначення (близько п'ятої частини), електричних ламп та освітлювального устаткування (на 13,4 %), ізолюваного проводу та кабелю (на 10,2 %).

Відставання випуску продукції від рівня 2007 р. відбулося на підприємствах з виробництва побутових приладів (на третину), механічного устаткування (на 21,9 %), верстатів (на 10,1 %).

Серед основних видів продукції машинобудування порівняно з 2007 р. найбільшого приросту досягло виробництво приладів для вимірювання фізичних та хімічних величин – на 62,0 % (виробництво становило 1 956,3 тис. шт.) та електричної високовольтної апаратури – на 29,4 % (115,9 тис.шт.). На 10-20 % збільшилось виробництво електричних реакторів, котушок індуктивності та статичних електричних перетворювачів, ізолюваного обмотувального проводу, проводів та кабелів електричних низьковольтних (напругою до 1 000 В).

Поряд з цим суттєво (на 20-40 %) зменшився випуск насосів для рідин та підйомників рідин, холодильного і морозильного промислового устаткування та теплових насосів, електродвигунів та генераторів змінного струму, приладів для вимірювання електричних величин та іонізуючих випромінювань, вантажних автомобілів.

Ще більшого спаду виробництва зазнали мостові крани на нерухомих опорах, прилади та апаратура для автоматичного регулювання та керування, причепи та напівпричепи тощо.

Виробництво визначальної продукції машинобудування – легкових автомобілів – скоротилося порівняно з минулим роком майже на 5 % і склало 184,8 тис. шт.

Ще один з визначальних базових видів діяльності, від результатів роботи якої залежить розвиток промислового виробництва області – виробництво та розподілення електроенергії, газу та води. У 2008 р. питома вага продукції галузі в загальнообласному обсязі реалізованої продукції склала 17,9 %.

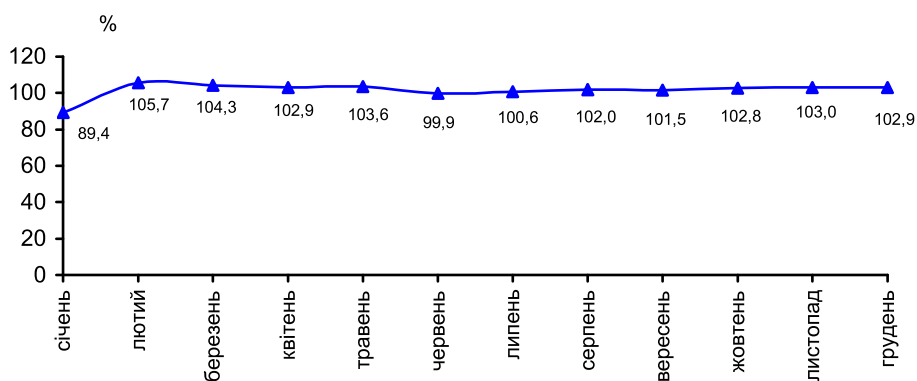
Обсяги виробництва в цій секції в 2008 р. порівняно з попереднім роком зменшились на 9,4 %. Найбільшу частку в обсязі реалізованої продукції галузі складає виробництво та розподілення електроенергії – 87,8 %.

У 2008 р. усіма типами електростанцій було вироблено 50,9 млрд кВт·год електроенергії (більше чверті в Україні), що на 4,9 % менше, ніж у 2007 р.

Запорізька область володіє енергетичним джерелом, яке суттєво перевищує її потреби. Рівень споживання електроенергії протягом багатьох років коливається в межах 30 % від її виробництва.

Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів займає досить значне місце у виробництві промислової продукції області. Її питома вага в загальнообласному обсязі реалізації складає 8,8 %.

Найвагомішу частку в обсязі реалізованої продукції галузі в 2008 р. складали напої – 38,5 %, олія та тваринні жири – 32,6 %, молочні продукти та морозиво – 8,5 %, інші харчові продукти – 9,5 %.

Рис. 3.8. Індекси обсягів виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у 2008 році (наростаючим підсумком до відповідного періоду попереднього року)

Впродовж 2008 р. (за виключенням січня та червня) галузь зберігала позитивну динаміку виробництва і в цілому за рік приріст виробництва проти 2007 р. склав 2,9 %.

Насамперед, це стало результатом зростання обсягів у виробництві напоїв (на 14,4 %) та інших харчових продуктів (на 1,7 %).

Позитивна динаміка виробництва порівняно з 2007 р. мала місце у виробництві кисломолочної продукції (у 2008 р. її виробили 10,8 тис. т або на 26,6 % більше відносно 2007 р.), обробленого рідкого молока (18,3 тис. т або на 16,5 %), жирних сирів (19,2 тис. т або на 7,2 %), хлібобулочних виробів (77,1 тис. т або на 3,4 %), безалкогольних напоїв (8,0 млн дол або на 8,1 %), пива (34,5 млн дол або на 34,9 %).

Разом з цим значно менше (на 20-35 %), ніж у 2007 р. виробили яловичини і телятини, свіжих (парних) чи охолоджених, а також сушеної, солоні чи копченої, рафінованої олії, вершкового масла, борошна, кондитерських виробів з цукру, включаючи білий шоколад без вмісту какао, виробів макаронних з начинкою.

За підсумками 2008 р. Запорізька область стала лідером у виробництві нерафінованої соняшникової олії (279,4 тис. т), незважаючи на те, що виробили її на 3,9 % менше, ніж у 2007 р.

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

Порівнюючи випуск харчових продуктів та напоїв на одну особу в 2008 р., які виробляються в області і в Україні в цілому, треба зазначити, що в області більше виробляється нерафінованої олії, маргарину та аналогічних виробів, жирних сирів, безалкогольних напоїв та пива. Разом з цим ми відстаємо від середньостатистичних показників у виробництві ковбасних виробів, обробленого рідкого молока, вершкового масла, кисломолочної продукції, борошна, круп та хлібобулочних виробів.

Ще однією важливою галуззю для області є виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення, доля якої в загальнообласному обсязі реалізації промислової продукції складає 4,5 %. Основна частина реалізованої продукції галузі – кокс. На долю області припадає майже 9 % всього його виробництва в Україні. У цілому за 2008 р. в галузі зменшилось виробництво промислової продукції порівняно з 2007 р. на 5,2 %.

Питома вага добувної промисловості в обсязі реалізації промислової продукції області досить незначна – 2,6 %. Ця галузь представлена підприємствами з добування залізної руди та інших неенергетичних матеріалів, які використовуються, в основному, у будівництві. За 2008 р. порівняно з 2007 р. промислове виробництво в добувній промисловості зменшилось на 7,1 %. Менше, ніж у 2007 р. було вироблено практично всіх основних видів продукції галузі (за винятком неагломерованої залізної руди): каоліну, вогнетривкої глини, піску, гальки, гравію та щебеню для будівництва і шлаків для будівництва.

Інші галузі промисловості хоча і представлені в області, але вплив їх на економічні результати незначні.

В області діє виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції. Підприємства цієї підсекції займаються випуском вогнетривких та абразивних виробів, цегли, виробів з бетону і гіпсу, скла, санітарно-керамічних виробів та іншого. Внесок цієї галузі в загальнообласний показник реалізації продукції складає всього 2,2 %. У цілому за 2008 р. порівняно з 2007 р. падіння виробництва склало 9,7 %. Це стало наслідком зменшення виробництва основних видів продукції цієї галузі: збірних залізобетонних конструкцій – на 22,1 % або на 35,8 тис. м³ та вапна – на 9,9 % або на 55,4 тис. т. Також менше виробили керамічної вогнетривкої цегли та санітарно-технічних керамічних виробів.

Питома вага в загальнообласному обсязі реалізації продукції підприємств хімічної та нафтохімічної промисловості – 2,0 %. За 2008 р. порівняно з 2007 р. в галузі відбулося падіння виробництва на 15,0 %, що стало наслідком зменшення обсягів на підприємствах з виробництва основної хімічної продукції, лаків та фарб і пластмасових виробів.

У целюлозно-паперовому виробництві та видавничій діяльності реалізовано всього 0,4 % всієї промислової продукції області. За 2008 р. порівняно з 2007 р. падіння виробництва склало 12,2 %.

Обсяги реалізації продукції легкої промисловості складають 0,3 % загальнообласних. У цілому за 2008 р. порівняно з 2007 р. відбулося зростання виробництва на 5,7 %.

Більше, ніж у 2007 р. було вироблено постільної білизни, верхнього трикотажного одягу, пальт, напівпальт, плащів, курток та аналогічних виробів, взуття.

Підприємства з оброблення деревини та виробництва виробів з деревини, крім меблів, зменшили обсяги промислового виробництва в 2008 р. порівняно з 2007 р. на 26,2 %.

2009 р. розпочався зі значного спаду промислового виробництва: у січні обсяги скоротились на 41,8 % порівняно з січнем 2008 р.

За підсумками обстеження ділової активності майже всі промислові підприємства вказали, що перший квартал 2009 р. характеризувався або зменшенням виробництва та реалізації продукції, або суттєво низьким рівнем цих показників. Багато підприємств вважають, що рівень доступності кредитів поганий і це, звичайно, гальмує процес виробництва навіть у сприятливі періоди, а тим більше – в період світової економічної кризи. Також стримує виробництво нестача оборотних коштів, висока конкуренція з боку закордонних та вітчизняних аналогічних товарів, низький платоспроможний попит на продукцію, що випускається, високі податки, надто високі тарифи природних монополій. Деякі підприємства вказали, що ускладнює процес виробництва нерівність

умов господарювання порівняно з конкурентами. За цих умов багато підприємств готові зменшувати обсяги виробництва, використовувати негрошові розрахунки (бартер та ін.), звільнювати працівників підприємств або зменшувати зарплату, робочий тиждень, вводити неоплачувані відпустки.

Починаючи з березня 2009 р. падіння обсягів виробництва порівняно з відповідним періодом попереднього року дещо уповільнилось і за I півріччя склало 38,2 % порівняно з січнем-червнем 2008 р. Половина опитаних підприємств у другому кварталі п. р., показали, що незважаючи на те, що поточний обсяг (рівень) виробництва та реалізації продукції низький, все ж вони виробили та реалізували продукції більше, ніж за перший квартал. Свій фінансово-економічний стан підприємства оцінюють як задовільний або поганий, а замовленнями майже всі підприємства забезпечені тільки на 1-2 місяці.

Зменшення обсягів промислового виробництва в I півріччі 2009 р. проти відповідного періоду минулого року стало наслідком падіння виробництва на підприємствах всіх трьох секцій: добувної промисловості – на 21,4 %, переробної – на 43,5 %, з виробництва і розподілення електроенергії, газу та води – на 11,2 %.

Зменшились обсяги виробництва в звітному періоді відносно минулорічного на підприємствах усіх галузей переробної промисловості, крім виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, де приріст склав 8,7 % порівняно з I півріччям 2008 р. Цьому сприяло суттєве збільшення виробництва як рафінованої, так і нерафінованої олії (в 1,5 р.), яловичини і телятини, свіжих (парних) чи охолоджених (на 31,6 %), вершкового масла, жирністю до 85 % (на 31,3 %). Також збільшився випуск горілки.

Серед основних галузей найбільшого спаду зазнало машинобудування: порівняно з січнем-червнем 2008 р. обсяги виробництва скоротилися на 56,6 %. Зменшився випуск практично всіх основних видів продукції, крім турбокомпресорів, кранів козлових, мостових пересувних, токарних верстатів, сепараторів для молока відцентрових, приладів та апаратури для автоматичного регулювання та керування, устаткування транспортного іншого.

Майже на 80 % скоротився випуск легкових та на дві третини вантажних автомобілів і це зважаючи на те, що автомобільне виробництво займає вагомe місце в машинобудуванні області (за підсумками I півріччя п. р. воно складало 23,4 % в обсязі реалізованої промислової продукції галузі та 5,4 % – в цілому за промисловістю області). Зменшилось також виробництво таких важливих видів продукції, як електричні трансформатори (на дві третини) і електричні реактори, котушки індуктивності та статичні електричні перетворювачі (наполовину).

У металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів за 6 місяців 2009 р. проти аналогічного періоду попереднього року обсяги скоротилися на 40,3 % (виробили тільки третину феросплавів і дві третини сталі). Суттєво менше виробили чавуну, готового прокату чорних металів, необробленого алюмінію, дроту зі сталі, алюмінію та міді, тканин, ґрат, сіток та загороджень з дроту сталюого або мідного, резервуарів та цистерн металевих місткістю понад 300 л, раковин та мийок з чорних металів.

У виробництві коксу та продуктів нафтоперероблення за січень-червень 2009 р. спад відносно аналогічного періоду минулого року склав 32,2 %. У I півріччі п. р. порівняно з відповідним періодом 2008 р. мало місце зменшення обсягів виробництва всіх виробів цієї підсекції.

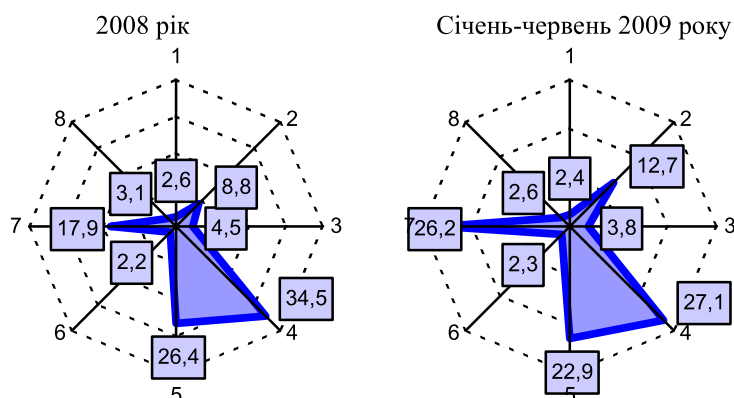
За підсумками 2008 р. за темпами росту промислового виробництва Запорізька область випереджала такі найбільш промислово розвинуті області, як Донецька, Дніпропетровська, Луганська. За перше півріччя 2009 р. картина змінилася: серед названих областей наша область – на останньому місці.

Одне з пояснень такої ситуації полягає в різній структурі промислового виробництва: питома вага добувної промисловості в Запорізькій області в декілька разів менше, ніж у Дніпропетровській, Донецькій або Луганській областях. І хоча наслідки кризи зачепили майже всі види промислової діяльності, все ж таки падіння виробництва в

**Розвиток регіональної промислової політики держави:
теорія, методологія, механізми**

добувній промисловості менш суттєве, ніж в інших секціях промисловості. Також важливу роль у цьому відставанні серед вищеназваних областей зіграло найбільше падіння виробництва в машинобудуванні, при тому, що доля його реалізації продукції в нашій області значно вища.

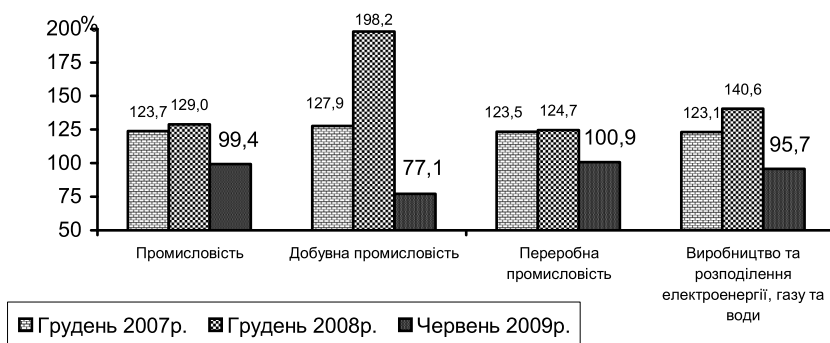
Розглядаючи структуру реалізованої продукції області за 2008 р. та січень-червень 2009 р., можна побачити, що вона відрізняється. Перш за все, в січні-червні 2009 р. суттєво зменшилась питома вага металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів – на 7,4 в. п., машинобудування – на 3,5 в. п., виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення – на 0,7 в. п. Разом з цим збільшилась питома вага виробництва та розподілення електроенергії, газу та води – на 8,3 в. п., виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – на 3,9 в. п.

Рис. 3.9. Розподіл обсягів реалізації продукції за основними видами діяльності (у відсотках до загального обсягу):

1 – добувна промисловість;	5 – машинобудування;
2 – виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів;	6 – виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції;
3 – виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення;	7 – виробництво та розподілення електроенергії, газу та води;
4 – металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів;	8 – інші галузі промисловості

За 2008 р. індекс цін виробників промислової продукції області склав 129,0 %, що на 5,3 в. п. вище, ніж у 2007 р. За січень-червень 2009 р. ціни знизились на 0,6 %. Зростання цін у 2008 р. відбулось за всіма видами промислової діяльності.

Рис. 3.10. Індекси цін виробників області (до грудня попереднього року)

Найбільше їх підвищення зафіксовано в добувній промисловості. Це сталося, в основному, за рахунок значного збільшення цін в добуванні металевих руд. Ціни в інших галузях добувної промисловості зросли на 31,2 %. За 6 місяців 2009 р. ситуація в галузі змінилась внаслідок значного зниження цін в добуванні металевих руд. Продукція інших галузей добувної промисловості подешевшала на 3,0 %.

У виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води зростання цін у 2008 р. викликане подорожчанням електроенергії. Вартість теплоенергії зросла на 32,9 %. За січень-червень 2009 р. ціни в даній галузі знизилась внаслідок подешевшання електроенергії. Теплоенергія подорожчала на 1,5 %.

У переробній промисловості ціни протягом 2008 р. та 6 місяців 2009 р. зростали.

Серед її підгалузей найсуттєвіше збільшення цін у 2008 р. (на 49,2 %) зафіксовано у виробництві іншої неметалевої мінеральної продукції. За 6 місяців 2009 р. ситуація змінилась на протилежну – ціни зменшились на 5,1 %.

В одній з пріоритетних галузей промисловості – машинобудуванні – у 2008 р. спостерігалася тенденція щодо прискорення темпу приросту цін порівняно з 2007 р. (31,9 % проти 5,2 %). Найбільше зросла вартість продукції виробництва транспортних засобів та устаткування (на 35,4 %). Збільшились ціни у виробництві електричного, електронного та оптичного устаткування (на 27,7 %) і машин та устаткування (на 19,3 %). За січень-червень 2009 р. продукція машинобудування стала дорожчою на 9,2 %. У виробництві електричного, електронного та оптичного устаткування ціни зросли найбільш помітно – на 14,0 %. Суттєво подорожчали товари виробництва транспортних засобів та устаткування (на 7,9 %), машин та устаткування – менш значно (на 4,6 %).

Підвищення вартості продукції хімічного виробництва (на 32,8 %) і виробництва гумових та пластмасових виробів (на 13,6 %) сприяло зростанню цін у 2008 р. в хімічній та нафтохімічній промисловості (на 31,2 %). За 6 місяців 2009р. продукція даної галузі подорожчала на 6,9 %.

Помітно у 2008 р. (на 25,0 %) зросли ціни в металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів (у 2007 р. – на 26,1 %). При цьому вартість продукції металургійного виробництва збільшилась на 24,6 %, а виробництва готових металевих виробів – на 36,8 %. Зменшення попиту у січні-червні 2009 р. спричинило зниження цін у вищезазваному виді промислової діяльності на 5,5 %.

У виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів підвищення цін за 2008 р. становило 12,6 % (у 2007 р. – 38,7 %). Тенденція щодо їх зростання залишилась і в поточному році. Так, за 6 місяців 2009 р. темп росту склав 106,4 %. Серед видів промислової діяльності даної галузі збільшення цін у 2008 р. відбулось у виробництві м'яса та м'ясних продуктів – на 51,2 % (за 6 місяців п. р. – на 2,7 %), рибних продуктів – на 23,7 % (на 7,0 %), інших харчових продуктів – на 20,4 % (на 7,5 %), напоїв – на 15,7 % (за 6 місяців п. р. – на 6,3 %). Менш відчутно у 2008 р. подорожчала продукція виробництва молочних продуктів та морозива, олії та тваринних жирів (на 2,7 % та на 1,0 % відповідно). За 6 місяців п. р. за цими видами промислової діяльності ситуація дещо інша: продукція виробництва олії та тваринних жирів подорожчала (на 11,2 %), а молочних продуктів та морозива, навпаки – подешевшала (на 5,2 %). У виробництві продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів у 2008 р. відбулось зниження цін на 2,6 % (за 6 місяців п. р. – на 0,1 %).

На підприємствах легкої промисловості ціни в 2008 р. зросли на 12,5 % (у 2007 р. – на 9,3 %), а за 6 місяців 2009 р. – на 9,1 %.

Слід відзначити значне уповільнення темпів приросту цін у 2008 р. у виробництві коксу, продуктів нафтоперероблення порівняно з 2007 р. (6,3 % проти 56,5 %). Проте підвищення цін протягом року спостерігалось як у виробництві продуктів нафтоперероблення, так і у виробництві коксу. У січні-червні 2009 р. відбулось падіння цін у вищезазваному виді економічної діяльності (на 18,3 %), що стало результатом подешевшання як у виробництві коксу, так і у виробництві продуктів нафтоперероблення.

Зростання цін виробників промислової продукції у 2008 р. викликано, переважно, підвищенням закупівельної вартості сировини, плати за використання надр, мінімальної

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

заробітної плати та подорожчанням енергоносіїв. Серед основних чинників зареєстрованих цінових змін у 2009 р. – суттєве зменшення попиту та коливання курсу валют.

У 2008 р. інноваційною діяльністю займалися 36 промислових підприємств області, питома вага яких у загальній кількості промислових підприємств склала 8,9 %, (у 2007 р. – відповідно 43 підприємства і 10,8 %). Найбільша частина інноваційно активних підприємств припадає на машинобудування (50,0 %).

Впровадженням інноваційних видів продукції займалися 35 промислових підприємств (97,2 % загальної кількості інноваційно активних). З них нову продукцію для ринку впроваджували 8 промислових підприємств, для підприємств – 25.

Порівняно з 2007 р. кількість впроваджених інноваційних видів продукції збільшилася на 35,8 %, у тому числі машин, устаткування, приладів, апаратів – на 28,3 %, і становила відповідно 148 та 77 одиниць. Серед них трансформатори, напівпровідники, кабелі, запчастини до побутової техніки та автомобілів, мастила та оливи.

Впровадженням інноваційних видів продукції займалися: ВАТ «Запоріжтрансформатор», «Дніпроспецсталь», «Запорожжюкс», «Запоріжсклофлюс», «Запоріжполімертара», «Бердянські жнивarki», Запорізьке державне підприємство «Радіоприлад», ТОВ «НВО Агрінол», «Кварц», ВАТ ПБК «Славутич», казенне підприємство «Науково-виробничий комплекс «Іскра».

Впровадженням нових технологічних процесів у 2008 р. займалися 20 підприємств, або 55,6 % загальної кількості інноваційно активних. Нові технології придбали 7 підприємств, з яких 6 придбали результати досліджень та розробок, за 1 підприємством – ноу-хау, угоди на придбання технологій та устаткування. Цими підприємствами було впроваджено 257 нових технологічних процесів, з них маловідходних, ресурсозберігаючих – 35 (у 2007 р. – відповідно 234 та 33). Технологічні процеси впроваджували ВАТ: «Дніпроспецсталь», «Запоріжжюгнетрив», «Запоріжтрансформатор», «Мотор Січ», «Запорожжюкс»; КП «Запорізький титано-магнієвий комбінат», ТОВ «Запорізький машинобудівний завод «Славутич-Сервіс», ЗАТ «ЗАЗ».

Впровадженням організаційних інновацій у 2008 р. займалися 7 промислових підприємств, маркетингових – 9.

Серед них підприємства з виробництва харчових продуктів та напоїв, коксу, продуктів нафтоперероблення, металургійні та машинобудівні.

За звітний рік інноваційної продукції реалізовано на суму 5 345,2 млн грн, що складає 8,3 % загального обсягу реалізованої промислової продукції (у 2007 р. – 3 432,0 млн грн та 6,6 %).

На промислові підприємства м. Запоріжжя припадало 98,7 % інноваційної продукції. Більш активно інноваційну продукцію реалізовували підприємства Комунарського, Ленінського, Заводського районів. Найбільший обсяг інноваційної продукції реалізовано підприємствами машинобудування – 4 469,4 млн грн (83,6 % загального обсягу реалізованої інноваційної продукції).

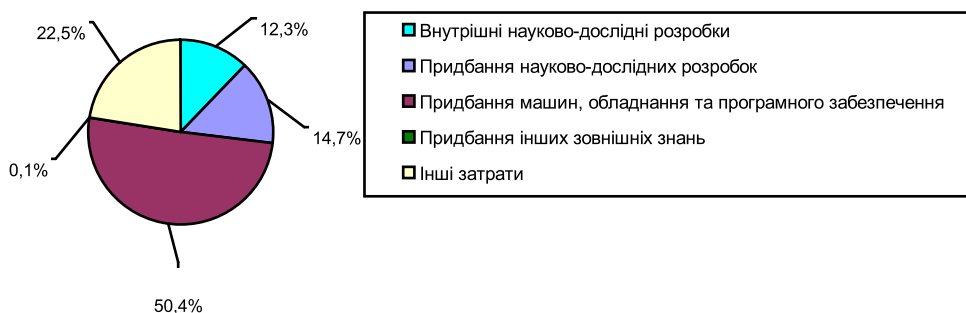

Рис. 3.11. Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності у 2008 році

У 2008 р. на розвиток промисловості було спрямовано 3 877,9 млн грн інвестицій в основний капітал (капітальних вкладень), що на 17,1 % менше, ніж у попередньому році та у 1,7 рази більше порівняно з 2000 р.

У структурі інвестицій до основного капіталу вкладення капіталу у розвиток промисловості є переважаючими – їх частка в загальному обсязі капітальних вкладень по області становила 52,0 %.

У технологічній структурі інвестицій в основний капітал, як і в попередньому році, переважає частка витрат на придбання машин, обладнання, устаткування для новозбудованих об'єктів і для реконструкції та технічного переоснащення діючих підприємств. За минулий рік питома вага цих витрат становила 60,1 % загального обсягу капітальних вкладень у промисловість області, що на 9,1 в. п. менше, ніж у 2007 р. Частка витрат на виконання будівельних і монтажних робіт збільшилась з 27,5 % у 2007 р. до 30,5 % у 2008 р.

Слід відзначити, що інвестування промислового комплексу області відбувалося, в основному, за рахунок власних коштів підприємств. З державного бюджету було освоєно лише 9,3 млн грн або 0,2 % загального обсягу інвестицій в основний капітал у промисловість області.

За видами промислової діяльності 75,6 % капітальних вкладень спрямовано в розвиток підприємств переробної промисловості, 19,2 % – з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, решта – в добувну промисловість.

Обсяги інвестування в добувну промисловість області зменшились порівняно з 2007 р. на 2,4 %, а в переробну – на 19,9 %. Також скоротили обсяги освоєних інвестицій (на 8,5 %) підприємства з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води. Ними освоєно 744,2 млн грн, переважна частка цих коштів (82,2 %) направлена на будівництво, реконструкцію та технічне переоснащення підприємств з виробництва та розподілення електроенергії. На проведення заходів покращення водо- та теплопостачання регіону направлено 107,9 млн грн, з них з державного бюджету – 8,9 млн грн. Слід зазначити, що обсяги інвестицій у набирання, очищення та розподілення води в 2008 р. скоротилися в порівнянні з попереднім роком на 66,7 % і становили 56,0 млн грн.

На підприємствах з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів обсяги капіталовкладень збільшились на 9,0 %. Значні кошти вкладено в розвиток таких підприємств, як ВАТ «Пиво-безалкогольний комбінат «Славутич», ЗАТ: «Запорізький оліяжиркомбінат», «Пологівський олійноекстракційний завод», ТОВ «Айс Запоріжжя» та ПП «Фабрика делікатесних сирів». Також зросли (на 1,7 %) обсяги інвестування на підприємствах хімічної та нафтохімічної промисловості, в основному, за рахунок реконструкції та технічного переоснащення цехів на ВАТ: «Запорожжюкс», «Завод напівпровідників».

Натомість, скоротилися обсяги освоєних інвестицій на підприємствах машинобудування. Ними минулого року було освоєно 830,9 млн грн, що на 21,7 % менше, ніж у 2007 р.

Також скоротилися капіталовкладення на підприємствах металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів. У 2008 р. порівняно з 2007 р. обсяги інвестицій зменшились на 42,1 % (порівняно з 2000 р. – на 7,5 %).

Це відбулося переважно за рахунок зменшення інвестицій у виробництво інших видів первинного оброблення сталі (на 77,6 % менше рівня 2007 р.), на кування, пресування, штампування, профілювання (на 67,8 %), на виробництво кольорових металів (на 67,5 %) та інших готових металевих виробів (на 66,9 %). Водночас суттєво зросли капіталовкладення в підприємства з лиття металів – у 3,2 рази.

У I півріччі 2009 р., як і раніше, найбільшу частку капіталовкладень було спрямовано в розвиток промислових видів діяльності (62,5 %). Однак порівняно з січнем-червнем 2008 р. обсяги інвестицій в основний капітал у промисловість зменшились на 46,4 %. Це зумовлено скороченням (на 49,4 %) обсягів інвестицій у переробну промисловість, які складають 73,4 % капіталовкладень у промисловість. Інвестиції в розвиток підприємств

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води зменшилися на 52,9 %. Натомість інвестиції у розвиток добувної промисловості збільшилися на 70,3 %, але вони складають лише 9,7 % усіх капіталовкладень у промисловість.

Негативний вплив на темпи освоєння капіталовкладень у переробній промисловості мало зменшення інвестицій в основний капітал у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (на 67,5 %), машинобудування (на 45,4 %), металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів (на 32,3 %). Частка цих видів діяльності в загальних обсягах капіталовкладень переробної промисловості становила 90,1 %.

Середньооблікова кількість штатних працівників, зайнятих на великих та середніх підприємствах промисловості в 2008 р., становила 199,0 тис. осіб (39,4 % обласного рівня), за січень-червень 2009 р. вона скоротилась на 8,9 % та склала 181,4 тис. осіб. Серед них кожна третя – жінка.

Середньомісячна заробітна плата, нарахована на одного штатного працівника промисловості в 2008 р., порівняно з попереднім роком збільшилась на 28,1 % та склала 2 273,95 грн, що в 3,4 рази перевищує рівень встановленого прожиткового мінімуму для працездатної особи (669 грн.) та на 25,5 % – відповідний показник по області. У січні-червні п. р. розмір її зменшився на 2,9 % та склав 2 207,06 грн.

Залишається значною диференціація рівня оплати праці між видами промислової діяльності.

Найбільш оплачуваними в 2008 р. залишались працівники виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних, металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів, де рівень заробітної плати в 1,2 рази перевищував середній рівень у промисловості області.

Значно нижчою залишається заробітна плата працівників виробництва шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів, текстильного виробництва, виробництва одягу, хутра та виробів з хутра, оброблення деревини та виробництва виробів з деревини, виробництва гумових та пластмасових виробів, целюлозно-паперового виробництва, видавничої діяльності, де її розмір не перевищував 58,0 % середнього рівня в цілому у промисловості області.

Кожен працівник відпрацював у 2008 р. у середньому 1 698 годин, що на 2,5 % менше, ніж торік. Коефіцієнт використання табельного фонду робочого часу за 2008 р. зменшився з 0,87 до 0,84.

Для виконаного за шість місяців п. р. обсягу робіт (послуг), випуску продукції за умови повної зайнятості працівників було б достатньо в цілому 86,7 % задіяної чисельності працівників (у 2008 р. – 93,6 %). Надлишок робочої сили в промисловості за шість місяців п. р. склав майже 24,2 тис. осіб або 15,4 % загальної кількості штатних працівників цього виду діяльності (в січні-червні 2008 р. – відповідно 9,5 тис. осіб та 4,9 %).

На підприємствах промисловості більше, ніж кожний третій працює в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам.

Розподіл працівників за рівнем заробітної плати показав, що серед 161,6 тис. працівників, які відпрацювали 50 % і більше табельного фонду робочого часу, встановленого на червень 2009 р., у 4,5 % працівників нарахована заробітна плата не перевищувала 625 грн, тобто законодавчо встановленого мінімального розміру, у 6,5 % – не перевищувала прожитковий мінімум. Група працівників з нарахуваннями до 1 000,00 грн становила 16,0 % задіяної кількості по промисловості, від 2 000,01 до 5 000,00 – 43,0 %, понад 5 000,00 грн – 5,2 %.

На 1 січня 2009 р. сума заборгованості із виплати заробітної плати по підприємствах промисловості становила 31,6 млн грн (70,6 % обласного рівня), що в 1,9 рази більше, ніж рік тому. Її розмір дорівнював 7,1 % фонду оплати праці, нарахованого за грудень 2008 р. За січень-червень п. р. загальна сума боргу збільшилась порівняно з початком року на 58,9 % і склала 50,2 млн грн.

Пельтек Л. В.

Загальна сума заборгованості станом на 1 січня 2009 р. включає 5,5 млн грн. (17,5 %) несплаченої заробітної плати по тих суб'єктах господарювання, які призупинили економічну діяльність у 2001-2007 рр., включаючи підприємства, щодо яких реалізуються процедури відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. Станом на 1 липня п. р. цей показник склав 10,0 млн грн (19,8 %).

З кожних 100 гривень, не виплачених економічно активними підприємствами промисловості на 1 січня 2009 р., 40 заборгували своїм працівникам підприємства з виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування, по 20 – металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів, виробництва машин та устаткування, 6 – хімічного виробництва.

На 1 січня 2009 р. чисельність працівників, які вчасно не отримали заробітну плату, становила 12,5 тис. осіб, що складає 7,0 % працівників, зайнятих на великих та середніх підприємствах промисловості. У січні-червні 2009 р. ці показники становили 12,4 тис. осіб та 7,1 % відповідно.

За шість місяців п. р. борг кожному з числа зазначених працівників збільшився в середньому з 1 801,97 грн. до 2 716,65 грн.

Слід відмітити, що в 2008 р., як і торік, переважна чисельність працівників (80,5 %) залишила робочі місця за власним бажанням. У зв'язку зі скороченням штатів вивільнено майже 1,6 тис. осіб (45,5 % обласного рівня), що на 19,0 % більше, ніж у попередньому році.

У 2008 р. спостерігалось збільшення мобільності робочої сили. Так, коефіцієнт валового обороту робочої сили (відношення кількості прийнятих та вибулих до середньооблікової чисельності працівників) складав 48,9 % порівняно з 46,5 % у 2007 р. Коефіцієнт прийому зменшився на 2,7 в. п., а коефіцієнт вибуття збільшився на 5,1 в. п.

Аналіз результатів фінансової діяльності промисловості області за 2008 р. показав, що 63,3 % підприємств були прибутковими і одержали 2 376,9 млн грн прибутку, що на 41,4 % менше, ніж у попередньому році. Збитково спрацювало 36,7 % підприємств, якими допущено збитків на суму 2 435,2 млн грн, що в 7,5 рази більше порівняно з 2007 р.

Сальдовий фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування становив 58,3 млн грн збитку, тоді як у 2007 р. промисловість мала найбільший показник у загальній сумі прибутку області – 3 735,2 млн грн.

Найбільших збитків зазнали підприємства переробної промисловості (694,2 млн грн), зокрема: виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (521,7 млн грн) та металургійного виробництва (457,2 млн грн). Але поряд з цим прибутково спрацювали підприємства машинобудування (342,0 млн грн), з виробництва коксу, продуктів нафтоперероблення (45,3 млн грн), целюлозно-паперового виробництва; видавничої діяльності (10,8 млн грн).

За січень-червень 2009 р. фінансовий результат промислових підприємств від звичайної діяльності до оподаткування (крім малих підприємств) становив 396,0 млн грн прибутку, що складає 14,7 % від показника відповідного періоду минулого року.

Прибутковими підприємствами, частка яких у загальній кількості становила 45,2 %, отримано 1 747,9 млн грн прибутку, що на 39,4 % менше, ніж за січень-червень 2008 р. Основну його частину сформовано у машинобудуванні (60,3 %) і на виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (25,6 %).

Протягом січня-червня 2009 р. збитково спрацювало 54,8 % підприємств, що на 19,2 в. п. більше, ніж за відповідний період минулого року. Цими підприємствами отримано 1 351,9 млн грн збитків, що в 6,8 рази більше, ніж за січень-червень 2008 р. Найбільші суми збитків отримано в металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів (796,5 млн грн) і виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води (189,7 млн грн).

Важливим показником, що характеризує економічну діяльність, є коефіцієнт рентабельності, який розраховується як відношення фінансового результату від операційної діяльності до витрат операційної діяльності. За підсумками 2008 р. рівень рентабельності

**Розвиток регіональної промислової політики держави:
теорія, методологія, механізми**

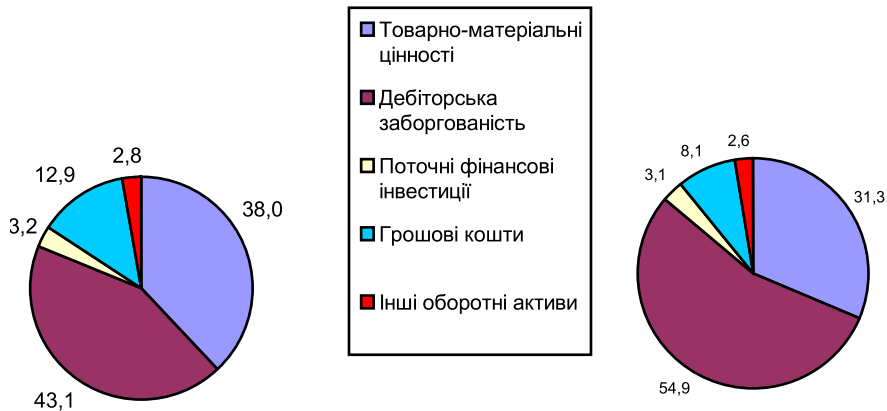
операційної діяльності підприємств промисловості становив 3,9 %, що нижче за показник попереднього року на 2,2 в. п. і на 0,8 в. п. – ніж у цілому по області. Серед промислових видів діяльності найбільш рентабельно спрацювали підприємства добувної промисловості (34,7 %), а серед підприємств переробної промисловості кращі показники мали підприємства, що займаються целюлозно-паперовим виробництвом; видавничою діяльністю (8,8 %) і машинобудуванням (6,7 %). У той же час, на підприємствах текстильного виробництва, виробництва одягу, хутра та виробів з хутра і підприємствах з оброблення деревини та виробництва виробів з деревини, крім меблів, рівень рентабельності мав від’ємне значення (– 4,9 та – 4,8 % відповідно).

Для забезпечення безперервного процесу виробництва підприємствам необхідно мати достатні обсяги оборотних коштів. На кінець 2008 р. вартість оборотних активів промислових підприємств становила 28 168,7 млн грн, у тому числі в запасах товарно-матеріальних цінностей – 8 812,6 млн грн, що відповідно на 35,1 % та на 11,2 % більше, ніж на початок року.

У структурі оборотних активів підприємств промисловості значну частку, як і в попередньому році, займала дебіторська заборгованість (54,9 %) і запаси товарно-матеріальних цінностей (31,3 %). З початку 2008 р. частка дебіторської заборгованості в загальній сумі оборотних активів збільшилась на 11,8 в. п., а частка в запасах товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів, навпаки, зменшилась – на 6,7 та на 4,8 в. п. відповідно.

на 1 січня 2008 року

на 31 грудня 2008 року (відсотків)

Рис. 3.12. Структура оборотних активів

Протягом 2008 р. зберігалася тенденція щодо зростання дебіторської та кредиторської заборгованості, яка порівняно з початком року збільшилась відповідно на 72,2 % та на 58,1 % і на кінець року становила 15 468,1 та 14 844,5 млн грн.

У 2008 р. малі підприємства склали 93,3 % загальної кількості підприємств-суб’єктів підприємницької діяльності Запорізької області.

Серед малих промислових підприємств у 2008 р. 31,2 % склали підприємства машинобудування, 11,6 % – металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів; 11,1 % – целюлозно-паперового виробництва, видавничої діяльності; 10,0 % – виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів.

Середньорічна кількість найманих працівників малих промислових підприємств зменшилась порівняно з 2007 р. на 4,1 % і склала 14 123 особи.

На підприємствах машинобудування працювало 32,9 % найманих працівників промисловості, у виробництві харчових продуктів, напоїв – 12,9 %, металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів – 12,0 %, целюлозно-паперовому виробництві; видавничій діяльності – 11,9 %.

Середньомісячна заробітна плата на малих промислових підприємствах в 2008 р. складала 962,67 грн (у 2007 р. – 722,92 грн). Слід зазначити, що у 2008 р. проти попереднього року середньомісячна заробітна плата зросла на підприємствах майже всіх видів промислової діяльності.

Найвищою вона була на підприємствах з виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування – 1 200,14 грн (942,17 грн – у 2007 р.), виробництва машин та устаткування – 1 159,46 грн (843,07 грн), виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції – 1 137,48 грн (815,91 грн). Лише на підприємствах добувної промисловості середньомісячна зарплата зменшилась на 30,4 % і склала 520,33 грн.

Малими промисловими підприємствами області реалізовано продукції на 1 804 855,4 тис. грн. (що складало 2,5 % у загальному обсязі реалізованої промислової продукції (робіт, послуг)), з неї продукції переробної промисловості – на 1 753 424,6 тис грн. Найбільша частка припадала на машинобудування, металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, хімічну та нафтохімічну промисловість.

У 2008 р. обсяг реалізованої промисловими підприємствами продукції (робіт, послуг) у розрахунку на 1 особу склав 127,8 тис грн.

Узагальнюючи результати аналізу діяльності малих промислових підприємств, слід зазначити, що регуляторні бар'єри, які створюються державою, гальмують розвиток та функціонування малих підприємств у ринкових умовах, а спільні заходи з державної підтримки малого підприємництва на регіональному і місцевому рівнях не набули широкого поширення, незважаючи на те, що інтереси влади різних рівнів співпадають.

Але незважаючи на складне становище, в якому об'єктивно опинився регіон, потужний економічний потенціал Запорізької області вселяє надію на успішне подолання кризи. Так, у грудні 2008 р. було прийнято «План антикризових заходів по Запорізькій області на 2008-2009 рр.», який включав: відновлення системи кредитування банківськими установами процесу виробництва та реалізації вітчизняних автомобілів, звільнення від сплати ввізного мита обладнання, комплектуючих виробів до нього та матеріалів, які не виробляються в Україні та ввозяться для технічного переобладнання та створення нових робочих місць на підприємствах, введення системи квот на ввезення імпортованих товарів, аналоги яких виробляються в Україні, заборони кредитування будь-яких імпортованих закупівель, крім продовольчих товарів, які не виробляються або виробляються в недостатньому обсязі в Україні, введення державного регулювання цін на виробництво, транспортування, реалізацію мінеральних добрив, пально-мастильних матеріалів для агропромислового комплексу тощо.

У серпні 2009 р. в Розпорядженні голови обласної державної адміністрації «Про виконання антикризових заходів по Запорізькій області» було зазначено, що намітились певні ознаки уповільнення негативних процесів, спричинених фінансово-економічною кризою, але залишається чимало загроз соціально-економічному розвитку області через нестабільність динаміки промислового виробництва. Значна частина поданих пропозицій щодо внесення відповідних змін до чинного законодавства залишається нереалізованою, що продовжує ускладнювати економічну ситуацію в регіоні.

Так, несвоєчасне відшкодування податку на додану вартість підприємствам області призводить до загострення проблеми дефіциту обігових коштів підприємств, несвоєчасної виплати заробітної плати, збільшення заборгованості за енергоносіями, та, як наслідок, погіршення фінансово-економічного стану промислових підприємств.

З метою посилення державного впливу на розвиток промисловості як провідної галузі економіки України слід вважати доцільним створення самостійного централізованого регіонального органу управління з питань промисловості, який би на основі використання ринкових та організаційно-правових чинників забезпечив ефективність управління розвитком промислових підприємств різних форм власності і господарювання.